

Immigration attitude among students and their opinions about factors affecting immigration

Fatemeh. Jalali^{1*}, Mehrafarin. Mashhadi Mousapour², Seyed Vahab. Omat Mohammadi³

¹ PhD of Social Sciences, Faculty of Literature and Human Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

² PhD Student of Social Sciences, Faculty of Social Sciences and Economics, Alzahra University, Tehran, Iran

³ Master's Student, Public Relations of Industry and Commerce, Faculty of Communication Sciences, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran

* Corresponding author email address: Fate_Jalali@sbu.ac.ir

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Jalali, F., Mashhadi Mousapour, M., & Omat Mohammadi, S. V. (2026). Immigration attitude among students and their opinions about factors affecting immigration. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 32(1), 79-105.

© 2026 the authors. Published by Institute for Research and Planning in Higher Education (IRPHE), Tehran, Iran. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) License.

In Iran, in the past years, the migration of human resources has become important due to the increase in the trend of specialist migration. So, this study seeks to study the attitude of immigration students, and in this regard, it examines their emotional, cognitive, and behavioral attitudes and the reasons for migration by online questionnaire. The present study is an applied research and its research method is survey. Likert scale, multiple choice questions and open questions were used to measure the variables and the variables were measured at all four levels: nominal, ordinal, interval and relative. The statistical population was university students and 760 undergraduate, graduate and doctoral students in different fields were interviewed using voluntary sampling. Also, data extraction from the questionnaire was done by the researchers in SPSS software and data analysis was also done using SPSS software; in such a way that initially the frequency of each variable was examined and the Chi-square, Spearman and Pearson tests were used to show correlation. On the other hand, the findings of this study showed that the average attitude to migrate is 3.6 is between moderate to high. Only 11% of students don't like to immigrate, 15% don't know much about immigration and its processes, and 20.5% have not taken any steps to immigrate. Also, about 11 percent do not have any attitude to migrate. The present study showed that people have a proper assessment of social, political, and economic conditions. They don't have them in Iran and think they will have better conditions by emigrating. Also, 87% of women said they would change their lifestyle if they migrated.

Keywords: immigration, attitude, immigration attitude, student immigration

گرایش به مهاجرت در میان دانشجویان و نظر آنان درباره عوامل مؤثر بر مهاجرت

فاطمه جلالی^{۱*}، مهرآفرین مشهدی موسی پور^۲، سید وهاب امت محمدی^۳

۱. دکتری جامعه شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
۲. دانشجوی دکتری جامعه شناسی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد، روابط عمومی صنعت و بازرگانی، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران

*ایمیل نویسنده مسئول: Fate_Jalali@sbu.ac.ir

چکیده

اطلاعات مقاله

نوع مقاله

پژوهشی اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

جلالی، فاطمه، مشهدی موسی پور، مهرآفرین، و امت محمدی، سید وهاب. (۱۴۰۵). گرایش به مهاجرت در میان دانشجویان و نظر آنان درباره عوامل مؤثر بر مهاجرت. *فصلنامه پژوهش و برنامه ریزی در آموزش عالی*، ۳۲(۱)، ۷۹-۱۰۵.

© ۱۴۰۵ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY 4.0) صورت گرفته است.

در کشور ایران در سال‌های گذشته مهاجرت نیروی انسانی با توجه به افزایش گرایش به مهاجرت متخصصان اهمیت یافته است. در این مطالعه گرایش دانشجویان به مهاجرت و نیز گرایش احساسی، شناختی و رفتاری آنان و دلایل مطرح شده برای مهاجرت به وسیله پرسشنامه آنلاین بررسی شد. تحقیق حاضر پژوهشی کاربردی و روش تحقیق آن پیمایش است. برای سنجش متغیرها از طیف لیکرت، سوالات چندگزینه‌ای و پرسش باز استفاده شد و متغیرها در هر چهار سطح اسمی، ترتیبی، فاصله‌ای و نسبی سنجیده شدند. جامعه آماری دانشجویان دانشگاه‌ها بودند و با روش نمونه‌گیری داوطلبانه با ۷۶۰ نفر از دانشجویان مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های مختلف مصاحبه شد. همچنین استخراج داده‌ها از پرسشنامه به وسیله محققان در نرم‌افزار SPSS صورت گرفت و تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد؛ بدین صورت که ابتدا فراوانی هر یک از متغیرها بررسی و از آزمون‌های خی-دو، اسپیرمن و پیرسون برای نشان دادن همبستگی استفاده شد. یافته‌ها نشان داد که میانگین گرایش به مهاجرت ۳.۶ بین متوسط تا زیاد است. از سوی دیگر، فقط ۱۱ درصد از دانشجویان دوست ندارند مهاجرت کنند، ۱۵ درصد شناخت چندانی درباره مهاجرت و فرایندهای آن ندارند و ۲۰.۵ درصد برای مهاجرت اقدامی نکرده‌اند. حدود ۱۱ درصد نیز هیچ‌گونه گرایشی به مهاجرت ندارند. همچنین افراد ارزیابی مناسبی از شرایط اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و ... در ایران ندارند و تصور می‌کنند که با مهاجرت شرایط بهتری خواهند داشت. ۸۷ درصد از زنان نیز عنوان کرده‌اند که در صورت مهاجرت سبک زندگی‌شان را تغییر خواهند داد.

کلیدواژگان: مهاجرت، گرایش، گرایش به مهاجرت، مهاجرت دانشجویان.

مقدمه

سابقه پدیده مهاجرت را می‌توان در همان ابتدای تاریخ بشر جست‌وجو کرد. انسان‌های اولیه همواره ناگزیر بودند که به دلیل تأمین نیازهای خود و فایز آمدن بر مشکلات در زمینه گردآوری خوراک و امنیت جانی به مکان‌های مختلفی کوچ کنند (Abbaspour & Sabbagh, 2019). با این حال، مهاجرت تا قبل از انقلاب صنعتی در کشورهای صنعتی و تا نیم قرن گذشته در کشورهای جهان سوم حجم زیادی نداشته و به‌عنوان مشکل محسوب نمی‌شده است، اما بعد از انقلاب صنعتی این پدیده در حجم وسیعی در کشورهای صنعتی ظاهر شد (Yousefnejad et al., 2016). اوایل قرن بیستم بود که نظام صدور گذرنامه برای تنظیم جریان‌های مسافرت‌های برون‌مرزی در کشورها ابداع شد و عمومیت یافت (Martin & Widigran, 2007). امروزه، مهاجرت پدیده‌ای جهانی و یکی از شاخصه‌های کلیدی جهان به‌هم پیوسته است (Haqiqat Talab, 2017) که از طریق آن انتقال نیروی انسانی بین کشورها صورت می‌گیرد و در نتیجه، سرمایه انسانی کشورها از آن‌ها خارج و به انباشت سرمایه‌ها در محل دیگر منجر می‌شود.

یکی از مباحث اساسی در زمینه توسعه، بهره‌گیری درست و منطقی از توانایی‌ها و استعداد‌های نیروی انسانی، به‌ویژه نیروی انسانی متخصص و تحصیل‌کرده، است (Bozorgzad et al., 2019). یکی از موانع در برابر بهره‌مندی از نیروی کار و تخصص نیروی انسانی در هر کشور مهاجرت آنهاست که موجب از دست دادن نخبگان بومی و کاهش کیفیت خدمات ضروری در مبدأ، کاهش رشد و بهره‌وری به دلیل کمبود سهم نخبگان در سازندگی کشور مبدأ، بازدهی کمتر از سرمایه‌گذاری‌های عمومی در آموزش، افزایش پراکندگی درآمد در کشور مبدأ، کاهش درآمد مالیاتی بالقوه در کشور مبدأ و... می‌شود (Khosravi et al., 2019). مهاجرت گسترده نیروی انسانی ماهر موجب به‌هرز رفتن کلیه هزینه‌هایی است که یک کشور برای تربیت و آموزش نیروی انسانی خود پرداخته است و علاوه بر این، باعث تضعیف رشد دانش و کاهش قابلیت جامعه برای کاربرد اندوخته‌های علمی در جهت حل مسائل می‌شود (Javaheri & Serajzadeh, 2005).

در حال حاضر، یکی از حادترین مسائل کشور به خروج سرمایه فکری و مهاجرت نخبگان مربوط می‌شود، چرا که نیروی انسانی متخصص و کارآمد از اجزای اصلی توسعه در هر کشور است. در سال‌های اخیر، میزان مهاجرت متخصصان رو به فزونی است که از این پدیده به‌عنوان فرار مغزها یاد می‌شود. در اینجا مهاجرت نخبگان به‌گونه‌ای است که ارتباط شغلی و علمی آنان با داخل کشور به کلی قطع می‌شود. پیشرفت کشور و نهادهای آن و استفاده بهینه از امکانات و منابع آن به‌طور انکارناپذیر به دانش نیروی انسانی متخصص و ماهر وابسته است، زیرا این گروه به کمک ذهن آموزش‌دیده و توانمند خود در تحلیل مسائل، قادرند منابع پر اهمیت مادی را در جامعه کنترل و از آن‌ها به بهترین شکل و با بالاترین بازدهی بهره‌برداری کنند (Vedadhir & Eshraghi, 2023). برون‌کوچی نیروهای انسانی تحصیل‌کرده زمانی به آسیب تبدیل می‌شود که بعد از مهاجرت امکان استفاده از دانش و مهارت این نیروی انسانی آموزش‌دیده برای کشور مبدأ وجود نداشته باشد و این تحرک مکانی جریان یک‌طرفه از مهاجرت مستمر افراد ماهر به سمت کشورهای توسعه یافته باشد (Saidi, 2023).

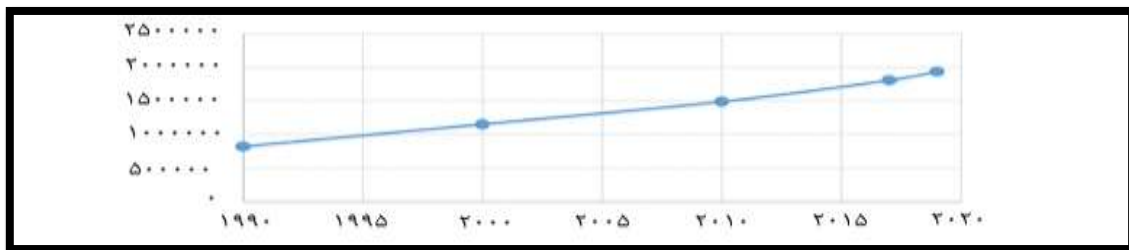
آمارهای گزارش مهاجرت بین‌المللی سازمان ملل نشان می‌دهد در حالی که در سال ۱۹۹۰ حدود ۱۵۳ میلیون مهاجر و در سال ۲۰۰۰ حدود ۱۷۳ میلیون مهاجر در سطح جهان وجود داشته، این رقم با افزایش ۹۹ میلیون نفری در سال ۲۰۱۹ به عدد ۲۷۲ میلیون نفر رسیده و افزایش حدوداً دوبرابری داشته است (International Organization for Migration, 2019) (گزارش جهانی مهاجرت^۱، ۲۰۲۰). از این تعداد حدود ۹۰٪ به‌صورت اختیاری مهاجرت کرده و ۱۰٪ آن‌ها مجبور به ترک خانه و کاشانه شده‌اند (Haqiqat Talab, 2017). مهاجرت نخبگان نوعی انتقال معکوس فناوری از کشورهای توسعه‌نیافته یا در حال توسعه به کشورهای پیشرفته است. طبق برآورد کنفرانس تجارت و توسعه

¹ World Migration Report

سازمان ملل متحد^۱، مشارکت فناورانه افراد متخصصی که از کشورهای توسعه‌نیافته به سه کشور آمریکا، کانادا و انگلستان رفته‌اند، فقط طی سال‌های ۱۹۶۰ تا ۱۹۷۲ بیش از ۵۱ میلیارد دلار برای کشورهای صنعتی ارزش داشته است (Agha Ebrahimi, 2019). کشور ایران به‌عنوان یکی از کشورهای دارای جمعیت جوان که بخش چشمگیری از آن‌ها جوانان در حال تحصیل و دانش‌آموختگان دانشگاهی هستند، همواره با خروج درصدی از نخبگان مواجه بوده است (Agha Ebrahimi, 2019). داده‌ها نشان می‌دهد که جمعیت مهاجران ایرانی تبار از حدود نیم میلیون نفر قبل از انقلاب ۱۳۵۷ به ۳.۱ میلیون نفر در سال ۲۰۱۹ رسیده است (Azadi et al., 2020). کشورهای اصلی مقصد برای ایرانیان آمریکا، کانادا، آلمان و انگلستان است. در شکل ۱ جمعیت مهاجران ایرانی در دنیا و آمار مهاجرت از ایران ملاحظه می‌شود که از سال ۱۹۹۰ تا سال ۲۰۲۰ میلادی رشد زیادی داشته است.

شکل ۱

جمعیت مهاجران ایرانی در جهان از سال ۱۹۹۰ تا ۲۰۲۰

(منبع: Alibabamag, 2020²)

مطابق آخرین آمار رصدخانه مهاجرت ایران، آخرین آمار مهاجران ایرانی که ثبت شده است، ۶۵ هزار نفر در سال است که رکورد تازه‌ای برای ایران است. چهار کشور کانادا، آلمان، آمریکا و ترکیه اصلی‌ترین میزبانان ایرانیان مهاجر در سال ۲۰۲۱ هستند. شیوه حکمرانی، بی‌ثباتی اقتصادی و وجود فساد نهادینه شده در کشور، شرایط تحریم ایران و نوسان قیمت ارز، تورم و شرایط اقتصادی از مهم‌ترین علل میل به مهاجرت ایرانیان است (Iranian Migration Observatory, 2022)

جدول ۱

تعداد مهاجران ایرانی در جهان

سازمان ملل (۲۰۲۰)	سازمان ملل (۲۰۲۰)	سازمان ملل (۲۰۲۰)	سازمان ملل (۲۰۲۰)
سازمان ملل (۲۰۲۰)	آخرین منبع موجود	سازمان ملل (۲۰۲۰)	سازمان ملل (۲۰۲۰)
بانک جهانی (۲۰۱۷)		بانک جهانی (۲۰۱۷)	بانک جهانی (۲۰۱۷)
۱۱۳,۳۲۵,۱	۶۵۸,۰۶۲,۲	۲۲۱,۸۶۹,۱	۱۰۳,۰۹۱,۴

(منبع: سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۱)

رشد مهاجرت در حالی است که پیش‌بینی‌ها درباره پویای جمعیتی در ایران حاکی از آن است که اکنون فرصت مناسبی برای استفاده از نیروی عظیم جمعیت جوان در کشور است، چرا که بخش عمده‌ای از جمعیت کشور را در مقطع کنونی افراد آماده تحصیل، تولید و کار

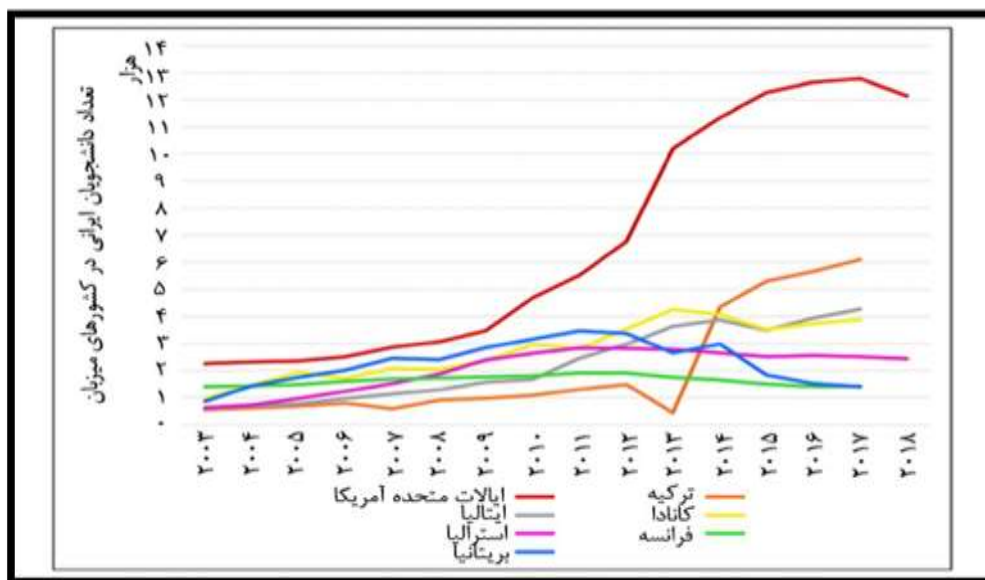
¹ UNCTAD

² <https://www.alibaba.ir/mag/news/iranian-immigration/>

تشکیل می‌دهند. این شرایط به واسطه کاهش رشد جمعیت در سال‌های گذشته، ظرف یکی دو دهه آینده دگرگون خواهد شد و جمعیت جوان به تدریج مسن خواهد شد و بنابراین، تبعات مهاجرت نخبگان جوان در آینده شدیدتر خواهد بود (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۱). مطابق آخرین آمار رصدخانه مهاجرت ایران (۱۴۰۱)، تعداد دانشجویان ایرانی در خارج از کشور با افزایشی تقریباً ۴ برابری از ۱۷ هزار و ۴۴۲ دانشجو در سال ۲۰۰۰ به ۶۶ هزار و ۷۰۱ دانشجو در سال ۲۰۲۰ افزایش یافته است. حدود ۷۰۰۰۰۰ ایرانی تبار در دانشگاه‌های خارجی ثبت نام کرده‌اند. بررسی روندها نشان می‌دهد که در دهه منتهی به انقلاب این امر به شدت افزایش یافته، در دو دهه پس از انقلاب کاهش داشته و مجدداً افزایش پیدا کرده و تمایل دانشجویان به بازگشت به کشور نیز کاهش یافته است؛ به طوری که در سال ۱۹۷۹ حدود ۹۰ درصد دانشجویان مایل به بازگشت بودند و این رقم اکنون به ده درصد رسیده است (Azadi et al., 2020). در شکل ۲ مهاجرت دانشجویان ایرانی به برخی کشورها از سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۱۸ میلادی نشان داده شده است.

شکل ۲

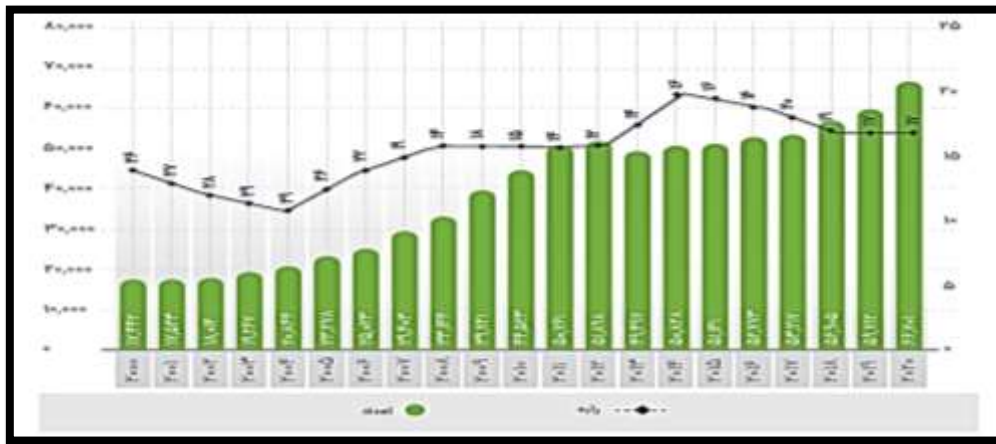
تعداد دانشجویان بین‌المللی ایرانی در کشورها برتر میزبان (۲۰۱۸-۲۰۰۳)

(منبع: UNESCO Institute for Statistics. 2020b, IIF. 2020, Austrade-MIP. 2019)

در خصوص وضعیت نخبگان آمارها نشان می‌دهد که ۶۹ درصد رتبه‌های ۱ تا ۱۰۰ و ۷۸ درصد رتبه‌های زیر ۱۰۰۰ در کنکورهای سراسری از سال ۱۳۹۴-۱۳۸۰ در حال حاضر در داخل کشور اقامت دارند (Unesco Institute for Statistics, 2020), IIF. 2020, Austrade-(MIP. 2019). البته، اینکه شاخص‌های مهاجرت ایران در مقایسه با جهان بحرانی نیستند، ناشی از وضعیت نابسامان اقتصادی است (Firouzabadi, 2019). یکی از موانع افزایش مهاجرت، سختی‌های اخذ روادید برای ایرانیان و هزینه گزاف مهاجرت است. بررسی تعداد دانشجویان خارجی در کشورهای ایتالیا و ترکیه نشان می‌دهد که ایرانیان علی‌رغم کیفیت پایین‌تر دانشگاه‌های این دو کشور نسبت به کانادا، از نظر تعداد، رتبه چهارم را در ایتالیا و رتبه پنجم را در ترکیه دارند.

جمعیت دانشجویان ایرانی در خارج از کشور و رتبه دانشجوی فرستی ایران ۲۰۲۰-۲۰۰۰

(منبع: سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۱)

خروج تحصیل کرده‌های ایرانی هزینه‌های اقتصادی جدی برای کشور دارد. در سال ۲۰۱۴ رضا فرجی‌دانا، وزیر علوم وقت، تخمین زد که تخلیه استعدادها به ضرر سالانه ۱۵۰ میلیارد دلاری تبدیل شده است، اگرچه ممکن است این رقم در سطح بالایی باشد. برآورد اخیر بانک جهانی هزینه را ۵۰ میلیارد دلار در سال نشان می‌دهد. این رقم چندین برابر ارزش صادرات اخیر نفت ایران است.^۱ بر اساس گزارش اکونومیست، ۹۶ درصد از اختراعات ثبت‌شده از سوی مخترعان ایرانی تبار بین سال‌های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۲ از سوی ایرانیان مقیم خارج از کشور ثبت شده است. ایرانیان خارج از کشور تحصیلات خوب و درآمد بالایی دارند. نزدیک به ۶۰ درصد از ایرانیان مهاجر در ایالات متحده تا سال ۲۰۱۹ حداقل دارای مدرک کارشناسی بوده‌اند و بیش از ۳۰ درصد مدرک تحصیلات تکمیلی یا حرفه‌ای داشتند. متوسط درآمد خانوار مهاجران ایرانی به‌طور چشمگیر بیشتر از ساکنان متولد آمریکا و مهاجران در کل است. اداره فدرال مهاجرت و پناهندگان آلمان^۲ اعلام کرده است که بیش از ۴۷ درصد از پناهجویان ایرانی مقیم آلمان در سال ۲۰۱۸ دارای مدرک دانشگاهی بوده‌اند (سالنامه مهاجرتی ایران، ۱۴۰۱). این اطلاعات نشان می‌دهد که کیفیت نیروی انسانی مهاجرت کرده از ایران به‌طور میانگین بالاست. افراد در زمینه مهاجرت چهار وضعیت زیر را دارند:

۱) اصلاً میلی به مهاجرت ندارند؛

۲) میل به مهاجرت دارند^۳؛

۳) برنامه مهاجرت دارند^۴؛

۴) برنامه خود را جامه عمل پوشانده‌اند و آماده مهاجرت هستند^۵ (Firouzabadi, 2019).

در غالب موارد، افرادی که به مهاجرت علاقه دارند، بسیار بیشتر از افرادی است که در حال برنامه‌ریزی یا آمادگی برای مهاجرت هستند. در کشور ایران عوامل سیاسی و اقتصادی و تحولات اجتماعی در سال‌های اخیر این نسبت را افزایش داده است. برای مثال، میل به مهاجرت

^۱ روزنامه و شبکه شرق، ۱۴۰۱

^۲ Federal Office for Migration and Refugees

^۳ Desire to migrate

^۴ Plan to migrate

^۵ Prepared for migration

در میان گروه‌های مشاغل حرفه‌ای و استارت‌آپ‌ها بنا بر پیمایش رصدخانه ملی مهاجرت، در سال‌های اخیر افزایش یافته است. در کنار آن به نظر می‌رسد تعداد افرادی که در حال برنامه‌ریزی برای مهاجرت هستند نیز افزایش یافته است. طبق آمار رصدخانه مهاجرت ایران در بهار ۱۴۰۰ بر اساس پیمایش انجام شده در خصوص بیش از ۲۰۰۰ دانشجوی، ۸۵ درصد دانشجویان بیان کرده‌اند که در حال برنامه‌ریزی برای مهاجرت یا نزدیک به آن هستند.

با توجه به تعداد بالای مهاجران از کشور و عواقبی که این امر بر کاهش سرمایه انسانی دارد، مفهوم مهاجرت‌های بین‌المللی، دلایل و پیامدهای آن است که موضوع بسیاری از سیاست‌های ملی و فراملی شده است و لزوم مطالعه و بررسی دقیق‌تر آن را در حوزه‌های مختلف آشکار می‌سازد. اینکه گرایش به مهاجرت اساساً چیست و چگونه به وجود آمده است و به چه دلیلی تقویت می‌شود، از موضوعات مهمی است که ذهن نظریه‌پردازان و محققان علوم اجتماعی را مشغول ساخته و سبب شده است تا دیدگاه‌ها و نظریه‌های متفاوتی درباره آن به وجود بیاید. در این مطالعه میزان گرایش به مهاجرت دانشجویان و عوامل اثرگذار بر آن در کشور ایران بررسی شده است. اگر عوامل مؤثر بر این موضوع با دقت بررسی و سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی در این زمینه انجام نشود، شاهد افزایش روزافزون این نوع مهاجرت‌ها خواهیم بود.

چارچوب نظری

مهاجرت: مفهوم کلیدی این پژوهش مهاجرت است. مهاجرت را می‌توان حرکت موقتی یا دائمی اشخاص یا گروه‌های مردم از یک محل جغرافیایی به محل دیگر تعریف کرد (Hagen-Zanker, 2008). پیر لروی مهاجرت را جابه‌جایی مردم از مکانی به مکانی دیگر برای کار یا زندگی تعریف می‌کند و کوتاری مهاجرت را حرکت یک فرد یا گروهی از افراد در امتداد مرزهای سیاسی از یک واحد جغرافیایی به واحد دیگر برای اقامت دایم یا موقت در مکانی غیر از کشور مادر تعریف می‌کند (Kothari, 2002). سازمان ملل مهاجرت را به معنای حرکت‌های بین‌المللی طولانی‌مدت (بیش از دوازده ماه) می‌داند که در برابر سفر کوتاه‌مدت^۲ استفاده می‌شود (Paillard-Borg & Hallberg, 2018). همچنین مهاجرت را می‌توان تغییر دایمی یا نیمه‌دایمی محل اقامت فرد یا گروهی از مردم دانست که به معنای حرکت فیزیکی مردم از یک مکان به مکان دیگر برای بهبود وضعیت زندگی تعریف می‌شود (Brooke Milan & Einali, 2016; Veisi et al., 2016). رصدخانه مهاجرت ایران (۱۴۰۱) نیز مهاجرت را جابه‌جایی یک فرد یا گروهی از افراد، چه به صورت عبور از یک مرز بین‌المللی یا در مرزهای داخلی یک کشور تعریف می‌کند. از این رو، مهاجرت عبارت است از: جابه‌جایی بین‌المللی افراد به کشور مقصدی که بومی آن نیستند یا در آن شهروندی ندارند تا به‌عنوان مقیم دایم یا شهروند اقامت کنند (Council, 2015; Oxford Dictionaries, 2013; Merriam-Webster 2014 and Refugee).

به‌طور کلی، مفهوم مهاجرت دربرگیرنده چهار بعد ویژه تغییر در مکان، اقامتگاه، زمان و فعالیت است (Bani Asadi et al., 2013). مهاجرت انواع مختلفی از جمله داخلی یا بین‌المللی، اجباری یا اختیاری، فردی یا گروهی و... دارد. کریتز (Kritz, 2007) مفهوم مهاجرت بین‌المللی را به‌صورت تغییر مکان اقامت معمول فرد از یک کشور به کشور دیگر تعریف می‌کند. سازمان ملل در سال ۱۹۸۸ اعلام کرده است، زمانی که میزان اقامت فرد از یک سال بیشتر شد، عنوان آن شخص از بازدیدکننده بین‌الملل به مهاجر بین‌الملل تغییر می‌یابد (Kritz, 2007). طبق تعریف سازمان ملل در سال ۱۹۸۸، مهاجران بلندمدت کسانی هستند که برای حداقل یک سال در کشوری غیر از کشور محل اقامت معمول خود اسکان یابند، اما مهاجران کوتاه‌مدت به آنانی اطلاق می‌شوند که برای بیشتر از سه ماه و کمتر از یک سال در کشوری غیر از کشور محل اقامت معمول خود بسر می‌برند (UN Statistics Division, Cited in Fact Book, 2011).

¹ Immigration

² Shorter-Term Travel

یکی از انواع مهاجرت‌های بین‌المللی که در آن کیفیت نیروی مهاجرت‌کننده اهمیت دارد، مهاجرت نخبگان^۱ است (Javaheri & Serajzadeh, 2005). «فرار مغزها»^۲ معادلی برای مهاجرت نخبگان در نظر گرفته شده است. فرار مغزها شکل ناهنجار مبادله علمی میان کشورهاست که با جریان یکطرفه به سود کشورهای توسعه‌یافته تمام می‌شود (UNESCO, 1960). فرار مغزها به نوعی اجبار در مهاجرت نیروی کار، متخصص و ماهر از سرزمین مبدأ اشاره دارد که عملاً ناظر به وضعیتی است که در آن نیروهایی از کشور مهاجرت می‌کنند که اولاً کشور مبدأ به آنان نیاز دارد، ثانیاً کشور توان حفظ و نگهداری آنان را در مرزهای خود ندارد (Bozorgzad et al., 2019).

گرایش^۳: کیمبل (Kimbel, 1990) گرایش را چگونگی احساس افراد درباره پدیده‌های خاص، مردم، گروه‌ها، وقایع و پدیده‌های دنیای پیرامون ما تعریف می‌کند. گرایش قضاوت‌های ارزیابی‌کننده مثبت، منفی یا بی‌طرف درباره پدیده‌هاست (Kimbel, 1990). مفهوم گرایش نوعی آمادگی فکری، عاطفی و رفتاری برای انجام دادن یک کار خاص است. در واقع، گرایش به معنای ارزیابی پایدار از ابعاد مختلف دنیای اجتماعی است (Baron, 1997). در مدل روزنبرگ و هاولند که مدل سه بخشی^۴ است، گرایش دارای سه بعد احساسات، شناخت و رفتار است. در این مدل گرایش مربوط به موارد زیر است:

- ارزیابی احساسی از یک پدیده یا بیان شفاهی احساس درباره یک پدیده است؛
- شناخت مربوط به عقاید، باورها و ایده‌ها درباره موضوع گرایش است؛
- رفتار مربوط به قصد و تصمیم برای انجام دادن یک عمل در خصوص آن پدیده است (Rosenberg & Hovland, 1960).

با توجه به تعاریف مذکور از مفاهیم مهاجرت و گرایش، «گرایش به مهاجرت»^۵ را می‌توان چگونگی ارزیابی افراد در خصوص پدیده مهاجرت تعریف کرد. گرایش به مهاجرت قضاوت‌های ارزیابی‌کننده مثبت، منفی یا بی‌طرف درباره مهاجرت است که دارای سه بعد احساسی، شناختی و رفتاری است. افراد پیش از آنکه برای مهاجرت اقدام عملی کنند، آرزو و احساس علاقه به مهاجرت دارند و به عبارتی، این احساس پیش‌شرط تلاش برای مهاجرت است (Paillard-Borg & Hallberg, 2018). توجه صرف به کسانی که می‌توانند مهاجرت کنند، فقط نگاه کردن به نوک کوه یخ است؛ از این رو، مهم است به کسانی که به مهاجرت علاقه دارند و آرزوی انجام دادن آن را دارند نیز باید توجه کرد؛ گاه ممکن است افراد به مهاجرت علاقه داشته باشند، اما توانایی انجام دادن آن را نداشته باشند (Paillard-Borg & Hallberg, 2018). انگیزه مهاجرت حالتی روانی و محرکی درونی است که به تصمیم‌گیری برای مهاجرت منجر می‌شود (Blynova et al., 2019) و بعد از آن افراد به سوی شناخت و رفتار گام بر می‌دارند.

عوامل مؤثر بر مهاجرت: تا کنون محققان بسیاری در صدد یافتن علل مهاجرت برآمده‌اند. این تفاوت‌ها علاوه بر تحلیل‌های تجربی، در مدل‌ها و نظریه‌های مربوط به مهاجرت نیز وجود دارد. برای مثال، نظریه‌هایی وجود دارند که دلایل مهاجرت را ثابت می‌دانند و می‌توانند با فرد مرتبط باشند، اما نظریه‌هایی که انعطاف‌پذیرتر هستند، عموماً بر عوامل محیطی نظام‌مند مانند شرایط اقتصادی، جمعیت‌شناسی و محیط سیاسی گسترده‌تر تمرکز دارند (Pottie-Sherman & Wilkes, 2017). آمادگی برای مهاجرت فرد بر اساس تضاد بین تصویر او از جهان که شامل ارزیابی وی از محل سکونت و آینده مطلوب و از سوی دیگر، از شیوه زندگی او ناشی می‌شود، وقتی این دو با یکدیگر تطابق نداشته باشد، آرزوهای برای تغییر محل زندگی و تحقق آرزوها شکل می‌گیرد (Blynova et al., 2019). محققان معتقدند که عواملی مانند تفاوت در

¹ elite migration

² Brain drain

³ attitude

⁴ Three-Component of Model of Attitude

⁵ Immigration Attitude

دستمزدها و فرصت‌های شغلی بین مناطق اعزام‌کننده و پذیرنده، عوامل مهمی در تصمیم‌گیری‌های مهاجرت هستند (Igarashi & Ono, 2022).

آزادی و همکاران (Azadi et al., 2020) علل ریشه‌ای و محرک‌های مهاجرتی ایرانیان را در چهار دسته عوامل مستعدکننده، تقریبی، تسریع‌کننده و میانجی^۱ طبقه‌بندی کرده‌اند که به شرح زیر است:

- **عوامل مستعدکننده (طولانی‌مدت)^۲:** این عوامل به نیروهای ساختاری اشاره می‌شود که بر تصمیمات مهاجرت تأثیر می‌گذارند، اما ایستا هستند یا در طول زمان بسیار آهسته تغییر می‌کنند. این موارد شامل درآمد سرانه کمتر در مقایسه با اقتصادهای پیشرفته، مسائل اجتماعی و سیاسی، شکاف آموزشی و کیفیت پایین آموزش نسبت به کشورهای توسعه‌یافته و افزایش تحرک نیروی کار، شهرنشینی و... است.
 - **عوامل تقریبی (تکامل در طولانی‌مدت)^۳:** رکود اقتصادی، بیکاری مزمن و چشم‌انداز اقتصادی، زوال نهادهای دولتی، از دست دادن سرمایه اجتماعی، شیوع فساد و جرم بومی، چالش‌های زیست‌محیطی در شهرهای بزرگ تا کنون موجب جابه‌جایی داخلی شده است، اما اگر ادامه یابد، می‌تواند باعث ایجاد موجی از پناهندگان محیط زیستی شود.
 - **عوامل تسریع‌کننده^۴:** عوامل تسریع‌کننده بر خلاف عوامل مستعدکننده و تقریبی که در چشم‌اندازهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی نهفته است، عوامل تسریع‌کننده با رویدادهای قابل شناسایی مرتبط هستند که مستقیماً بر تصمیمات مهاجرت افراد و خانواده‌ها تأثیر می‌گذارند، مانند جنگ ایران و عراق، تحریم‌های اقتصادی، واکنش ضعیف به فجایع طبیعی و شوک‌های پولی و...
- **عوامل میانجی (کاتالیزورها)^۵:** عوامل میانجی و مداخله‌گر به‌عنوان زیرساخت مهاجرت عمل می‌کنند و در ایجاد آرزوها نقش مهمی دارند. منابع مالی برای پوشش هزینه‌های مهاجرت، وجود و کیفیت وسایل حمل‌ونقل و دسترسی به اطلاعات در خصوص فرایند مهاجرت و کشور مقصد از مهم‌ترین عوامل میانجی مؤثر بر تصمیمات مهاجرت هستند.
- مسئله گرایش به مهاجرت در میان دانشجویان و نخبگان پدیده‌ای چندبعدی است که از ابعاد سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و جمعیتی می‌توان به آن توجه کرد و از مهم‌ترین مسائل کشور در حال توسعه‌ای مانند ایران است (Bozorgzad et al., 2019). با توجه به نظریه‌ها و مطالعات انجام شده، می‌توان عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت در میان دانشجویان را در ابعاد زیر خلاصه کرد.

عوامل اقتصادی: شرایط اقتصادی هم بر مهاجرت اثر می‌گذارد و هم از آن تأثیر می‌پذیرد. نقش اقتصاد در شکل‌گیری مهاجرت بدین صورت است که شاخص‌هایی چون تولید ناخالص داخلی و بیکاری از عوامل اثرگذار بر مهاجرت در بلندمدت هستند (Agha Ebrahimi, 2019). در کشورهایی که رشد اقتصادی بالاتری دارند، به دلیل رونق اقتصادی و فراهم بودن فرصت‌های بیشتر، میل کمتری برای مهاجرت به چشم می‌خورد. باید توجه داشت که متغیر رشد اقتصادی می‌تواند تصویری کلی از شرایط اقتصادی کشورها و حتی شرایط حکمرانی و مدیریتی باشد؛ بنابراین، مهاجرت از کشوری که رشد اقتصادی منفی یا پایین دارد، دور از ذهن نیست (Agha Ebrahimi, 2019).

اشتغال یکی از عوامل اثرگذار در تصمیم‌گیری برای مهاجرت است. افراد برای امرار معاش نیاز به درآمد دارند تا هم نیازهای اولیه و هم نیازهای مرفقی‌تر خود را ارضا کنند و این درآمد از طریق کار کردن تأمین می‌شود. علاوه بر بیکاری، اشتغال در مشاغل پایین‌تر از حد انتظار

¹ predisposing, proximate, precipitating, and mediating

² Predisposing (evolve over very long term)

³ Proximate (evolve over long term)

⁴ Precipitating (events)

⁵ Mediating (catalysts)

نیز نقش پررنگی در مهاجرت دارد. نارضایتی از شرایط شغلی می‌تواند به دو دلیل نامناسب بودن شغل و نامناسب بودن درآمد به وجود بیاید (Agha Ebrahimi, 2019). در کشورهایی که اقتصاد با نوسانات مداوم روبه‌روست، نارضایتی پیوسته افزایش می‌یابد. بی‌ثباتی در سطح عمومی قیمت‌ها نرخ‌های بالای تورم را رقم می‌زند؛ با افزایش تورم، قدرت خرید افراد کاهش می‌یابد و رفاه آن‌ها کاسته می‌شود. بی‌ثباتی در اقتصاد ریسک نامطلوب فعالیت‌های مختلف اقتصادی را نیز افزایش می‌دهد و در این هنگام نبود امنیت شغلی افزایش می‌یابد؛ بنابراین، انتظار می‌رود افرادی که از شرایط کشورشان ناراضی هستند، به مهاجرت به کشورهایی که وضعیت بهتری در شاخص‌های یادشده دارند، ترغیب شوند (Agha Ebrahimi, 2019).

لاوری و راجز نیز نظریه جذب و دفع را آزمایش کردند و شرایط اقتصادی و اجتماعی مبدأ و مقصد را ملحوظ داشتند (Haji Hosseini, 2006) و درنهایت، دریافتند که مهاجرت از مکان مبدأ به مکان مقصد رابطه مستقیم با سطح بیکاری در مکان‌های مبدأ و مقصد دارد (Haji Hosseini, 2006). اسکوتر و شاستاد معتقدند که هر فرد هنگام تصمیم‌گیری برای مهاجرت، هزینه‌های فیزیکی و پولی ناشی از مهاجرت را مد نظر قرار می‌دهد و در این خصوص دستمزد در مبدأ و مقصد، هزینه حمل و نقل، امکان یافتن کار و تفاوت در هزینه‌های غذایی و مسکن نقش مهمی دارند (Haji Hosseini, 2006). درک چگونگی تغییرات نیروی کار در نتیجه توزیع نیروی کار در مناطق مختلف در این چارچوب مناسب‌تر است.

در مجموع، می‌توان گفت که فقر و تورم، کساد مالی و کشمکش‌های اقتصادی، کثرت نیروی کار و نرخ بیکاری بالا، حقوق کم، میزان بالای مالیات و نبود امنیت شغلی از عوامل دافعه مهم در کشور مبدأ و از سوی دیگر، توسعه اقتصادی، تقاضا برای نیروی کار (به‌ویژه نیروی کار متخصص و تحصیل‌کرده)، حقوق بالا، امنیت شغل و سرمایه و ارائه تسهیلات از مهم‌ترین عوامل جاذبه اقتصادی در کشور مقصد هستند. البته، نمی‌توان نادیده گرفت که شرایط اقتصادی سخت و نامطلوب برخی از افرادی که میل به مهاجرت دارند، می‌تواند در عملی کردن تصمیم نقش بازدارنده هم داشته باشد (Lee, 1966).

در این بخش همچنین بحث سرمایه‌گذاری انسانی و هزینه و فایده مطرح می‌شود که ابتدا شاستاد (۱۹۶۱) آن را ارائه کرد و سپس داوونز (۱۹۷۶) آن را گسترش داد. براساس این نظریه، تصمیم‌گیری برای مهاجرت نوعی تصمیم برای سرمایه‌گذاری است که در آن شخص مهاجر هزینه و فایده مهاجرت را در نظر و تصمیم می‌گیرد. شخص مهاجر قبل از مهاجرت، هزینه‌های اجتماعی احتمالی و فوایدی را که می‌تواند به دست آورد، مقایسه می‌کند و زمانی که فایده آن نسبت به هزینه‌اش بیشتر باشد، مهاجرت می‌کند. این فایده و هزینه‌ها می‌تواند شامل عناصر مادی نظیر هزینه‌های سفر و تحمل یک دوران بیکاری و بی‌مزدی و از آن طرف، احتمال پیدا کردن شغلی مناسب‌تر و با درآمد بیشتر و عناصر غیرمادی مانند دور ماندن از خانواده و اعضای فامیل، تحمل سختی‌ها و مشکلات سفر و سازگاری با شرایط جدید و از طرف دیگر، برخورداری از امنیت و آرامش اجتماعی بیشتر و امکانات رفاهی و تفریحی بهتر باشد (Rahmani & Mazaheri Marber, 2014). بر طبق این نظریه می‌توان انتظار داشت که افراد مسن نسبت به جوانان تمایل کمتری به مهاجرت دارند، زیرا اولاً تفاوت درآمد بین مبدأ و مقصد با توجه به عمر باقی‌مانده آن‌قدر زیاد نیست و در ثانی، هزینه‌های غیرمادی برای این افراد بیش از جوانان است؛ همچنین جوانان به‌ویژه تحصیل‌کردگان بیش از دیگران مهاجرت می‌کنند، زیرا تفاوت درآمد بالقوه آنان بین مبدأ و مقصد احتمالاً زیاد است (Haji Hosseini, 2006).

عوامل اجتماعی: در کنار عوامل اقتصادی، عوامل اجتماعی نیز از مهم‌ترین عوامل گرایش به مهاجرت در میان افراد است. در واقع، شرایط اجتماعی کشور مبدأ می‌تواند بر احساسات، ادراک و ارزیابی گروه‌های مختلف جامعه از وضعیت خود در مقایسه با دیگران نقش بسیار مهمی داشته باشد. از مهم‌ترین احساساتی که در این مقایسه در افراد به‌خصوص جوانان به‌وجود می‌آید، احساس محرومیت نسبی است.

به نظر تد رابرت گر، محرومیت نسبی برداشت کنشگران از وجود داشتن اختلاف میان انتظارات ارزشی و توانایی ارزشی آنهاست (Garr, 2008). منظور از توقعات ارزشی اشاره به آن دسته یا سطح مطلوب‌هاست که فرد خود را شایسته به‌دست آوردن یا حفظ آن‌ها می‌داند (Mousavi et al., 2013). توقعات ارزشی در حوزه اجتماعی این توقعات و انتظارات ارزشی می‌تواند مواردی نظیر برخورداری از احترام اجتماعی و کسب آن‌ها متناسب با موقعیت اجتماعی و... باشد (Seifzadeh Golpayegani, 2009). درواقع، مهاجرت پاسخی نهایی به محرومیت‌های نسبی است؛ وقتی فرد یا جمع نتواند به هدف‌های بالارزش در داخل سازمان اجتماعی خود دست یابد و احساس کند که منابع لازم برای رفع محرومیت‌هایش در خارج از سازمان اجتماعی او وجود دارد، در آن صورت مهاجرت می‌کند (Haji Hosseini, 2006). در این حالت مهاجرت در عین اینکه نتیجه برخی از نارسایی‌هاست که در کارکرد یک سازمان اجتماعی وجود دارد، سلسله‌ای از تغییرات را در کل سازمان اجتماعی برمی‌انگیزد و پدیده‌ای می‌شود که سازمان اجتماعی مبدأ و مقصد را تحت تأثیر قرار می‌دهد (Haji Hosseini, 2006).

منگلام و شوار زولر معتقدند که مهاجران بر اساس هر می سلسله‌مراتبی از ارزش‌ها تصمیم می‌گیرند؛ به‌عبارت دیگر، زمانی که شرایط اجتماعی کشور مبدأ نتواند نیازهای افراد را در حداقل مقدار برآورده کند، آن‌ها به حرکت به مکان‌های دیگری که شانس بهتری برای رفع محرومیت خود خواهند داشت، فکر می‌کنند (Esmailzadeh & Zaker Salehi, 2014). بر اساس نظریه مازلو، این امکان وجود دارد که زمینه‌ها و شرایط جامعه به ارضای بسیاری از نیازها، به‌ویژه نیاز به احترام و خودیابی نینجامد؛ بنابراین، افراد مهاجرت را راه مناسبی برای برآوردن نیازهای مختلف خویش در نظر می‌گیرند. نظریه بحران منزلتی نیز مهاجرت را محصول رویکرد نخبگان به شأن و منزلت اجتماعی خود در جامعه معرفی می‌کند. منزلت اجتماعی به جنبه عینی که به رفاه و معیشت و میزان برخورداری اشخاص از مواهب و مزایای اجتماعی و جنبه ذهنی و ادراکی آن به برداشت نخبگان و جامعه از شأن و منزلت و جایگاه آنان اشاره دارد (Niazi et al., 2022).

از طرف دیگر، مسئله اندازه تحرک عمودی در جامعه مطرح می‌شود که شاخص مهمی برای میزان "باز بودن" آن جامعه است. این موضوع نشان می‌دهد که افراد باهوش و بااستعداد که در طبقات پایین جامعه به دنیا می‌آیند، تا چه حد می‌توانند از نردبان اقتصادی - اجتماعی بالا بروند. در جامعه کاملاً بسته افراد توانایی حرکت از پایگاهی را ندارند که هنگام تولد به آنان واگذار شده است. در چنین جامعه‌ای موقعیت‌های واگذاری به افراد تابع معیارهای خاص گرایانه است (Zare & Lotfi, 2013). مسئله نبود پاسخگویی شایسته به افراد لایق، یکی از عوامل مؤثر در مهاجرت افراد تحصیل‌کرده است (Raheshkhor et al., 2012). نتایج پژوهشی (Shahabadi et al., 2022) نشان می‌دهد که اثر سرمایه انسانی بر مهاجرت نخبگان مثبت و معنادار است و هر کشوری که سرمایه انسانی بیشتری دارد، تعداد نخبگان بیشتری نیز دارد و در صورتی که زمینه‌های لازم برای نگهداری و به‌کارگیری نیروی انسانی متخصص در کشور مبدأ فراهم نشود، با افزایش انباشت سرمایه انسانی، مهاجرت نخبگان افزایش می‌یابد.

مدل هزینه و فایده مهاجرت در چارچوب شبکه‌های مهاجرتی نیز تبیین می‌شود. وجود داشتن روابط شبکه‌ای میان کشور مبدأ و مهاجران در کشورهای مقصد عامل بسیار مهمی در جذب مهاجران است. این شبکه‌های مهاجرت مجموعه‌هایی از روابط میان اشخاص هستند که مهاجران سابق در مقصد و غیرمهاجران را در مبدأ با نسبت‌های خویشاوندی و روابط دوستانه مرتبط می‌کنند. ارتباطات شبکه‌ای هزینه‌های مهاجرت را از طریق دادن اطلاعات و کمک در خصوص کسب شغل و درآمد و پناهگاه کاهش می‌دهد؛ به‌عبارتی، این شبکه شکلی از سرمایه اجتماعی است که نقش آن کاهش هزینه‌های مختلف (نه فقط هزینه‌های مادی، بلکه هزینه‌های روانی و سایر هزینه‌ها) و همچنین کاهش خطر ناشی از جابه‌جایی‌های بین‌المللی و افزایش بازده خالص آن است (Mohei Eddin, 2009). درواقع، ارتباطات و تماس‌های حاصل از شبکه‌های اجتماعی خویشاوندی و دوستانه، نوعی سرمایه اجتماعی به‌شمار می‌آید که افراد به وسیله آن می‌توانند به موقعیت بهتری برای

مهاجرت دست یابند، به گونه‌ای که حتی افراد به دلیل داشتن این روابط و انگیزه قوی برای مهاجرت ممکن است به صورت‌های غیرقانونی و قاچاقی نیز مهاجرت کنند (Zanowiak & Buckley, 2006).

در این خصوص یکی از زمینه‌های اجتماعی مهاجرت بین‌المللی، سرمایه اجتماعی در داخل کشور است که به انسجام اجتماعی جامعه، اعتماد، هنجارها و ارزش‌های موجود در تعاملات میان مردم و شبکه‌ها و نهادها گفته می‌شود. اگر شبکه‌های فرد داخل جامعه ضعیف باشد و سرمایه اجتماعی کلان کاهش یافته باشد، امکان مهاجرت افراد افزایش می‌یابد (Afshari & Ansari, 2020). تحلیل ثانویه داده‌های پیمایش ملی سرمایه نشان داد که سرمایه اجتماعی تأثیر منفی و قوی بر میزان تمایل به مهاجرت خارج از کشور دارد؛ بدین معنا که با کاهش ابعاد و سطوح مختلف سرمایه اجتماعی، تمایل به مهاجرت به خارج از کشور افزایش پیدا می‌کند (Sadeghi & Rezaei, 2018). بررسی افشاری، معینی و انصاری (Afshari & Ansari, 2020) تأیید می‌کند که با افزایش سرمایه اجتماعی داخل کشور، احتمال گرایش به مهاجرت کاهش می‌یابد.

عوامل آموزشی: از مهم‌ترین عواملی که به‌ویژه در زمینه گرایش به مهاجرت در میان دانشجویان نقش دارد، عوامل آموزشی، کیفیت آموزش و امکانات آموزشی موجود در کشورهای مبدأ و مقصد است. می‌توان گفت که پدیده فرار مغزها نتیجه تأثیر بازار جهانی بر سرمایه انسانی و نیروی فکری است (Bozorgzad et al., 2019). سرمایه انسانی از موقعیت تحصیلی و شغلی ضعیف یا از مناطق جغرافیایی دارای توانمندی پایین به سمت نقطه مقابل آن در مناطق جغرافیایی مناسب‌تر انتقال می‌یابد (Seyed, 2004).

فناوری نیز از عوامل مهم آموزشی و جاذب در کشور مقصد به‌ویژه برای دانشجویان و نخبگان است. با افزایش فناوری مهاجرت بیشتر صورت می‌پذیرد (E. G. Ravenstein Esq, 1885). بر اساس طرفداران دیدگاه نظام جهانی و افرادی نظیر والرشتاین (۱۹۷۴)، نکا (۱۹۹۴) و پان چز (۱۹۹۲) نیز نظام سرمایه‌داری در کشورهای توسعه‌یافته نیازمند انباشت سرمایه است و این هدف موجب انتقال منابع کشورهای پیرامون به مرکز می‌شود. فرایند مهاجرت به‌خصوص مهاجرت نخبگان نیز بخشی از فرایند انباشت سرمایه محسوب می‌شود (Moghaddis Sharafi, 2009). ناموزونی در تراکم و انباشت سرمایه، درجه توسعه و تمرکز قابلیت‌های فناورانه، موجب ورود و تراکم سرمایه انسانی برای اقتصاد کشور می‌زبان می‌شود (Straubhaar, 2000).

نظریه اجتماعات پژوهشی بدین موضوع اشاره دارد که دانش در یک فرایند گروهی با شکل‌گیری مناسبات منحصر به فرد تولید می‌شود. پژوهشگران در صورت شکل نگرفتن این مناسبات به سمت فضاها و مجامع علمی بیرون می‌روند تا هویت خود را حفظ کنند و آن را استمرار بخشند (Straubhaar, 2000). قانع‌راد معتقد است که ضریب نهادمندی علم با ضریب ماندگاری نخبگان رابطه مستقیم دارد. توانایی نهاد علم برای ایجاد انگیزش و هنجار، سازگاری دانش با محیط بیرونی خود، انسجام و یکپارچگی درونی و ظرفیت‌های دستیابی به اهداف، معرف ضریب نهادمندی علم است. همچنین پنداشت از آینده، بعدی از سرمایه اجتماعی در سطح کلان است که امیدواری به اوضاع اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی را می‌سازد. این بعد درحقیقت، متأثر از ارزیابی افراد از وضعیت موجود هنجارها و عملکرد حکومت در حوزه‌های گوناگون است (Ghanei-Rad, 2002). اگر وضعیت جامعه برای نخبگان رضایتبخش نباشد و آنان درخصوص آینده ناامید باشند، ممکن است تصمیم به مهاجرت بگیرند (Niazi et al., 2022).

طرح اصلی مدل تینتو نیز این نظریه است که دانشجویان قبل از ورود به دانشگاه صفاتی دارند که با انطباق آن‌ها با نظام اجتماعی و دانشگاه در تقابل است. تینتو فرض کرده است که تعاملات دانشجو در دانشگاه ممکن است به تجارب مثبت (منطبق کننده)، که افزایش‌دهنده مقاصد و تعهدات به مؤسسه است، یا تجارب منفی (جداکننده) که ضعیف‌کننده مقاصد و تعهدات به مؤسسه است، منجر شود. اگر تجارب دانشجو در نظام دانشگاهی و اجتماعی مثبت باشد، به تقویت اهداف و تعهدات و بنابراین، تقویت تصمیم دانشجو برای ماندن در مؤسسه می‌انجامد و اگر تجارب دانشجو در نظام دانشگاهی و اجتماعی بیشتر منفی باشد، تعهدات و اهداف دانشجو ضعیف می‌شود و احتمال کمتری

برای باقی ماندن وی در نظام دانشگاه وجود دارد (Tinto, 1975). انطباق اجتماعی در درجه اول تابعی از میزان و کیفیت تعاملات گروه همسالان و میزان و کیفیت تعاملات دانشجویان با استادان است (Pascarella & Terenzini, 1980). انطباق دانشگاهی متشکل از ابعاد ساختاری (استانداردهای صریح و روشن) و هنجاری (هویت افراد در خصوص ساختار هنجاری نظام دانشگاهی) است (Al-Dossary, 2008). در پژوهش‌های بسیاری سازه‌های تینتو شامل انطباق دانشگاهی، انطباق اجتماعی و اهداف و تعهدات نهادی به میزان زیادی توانسته‌اند ماندگاری دانشجویان در نظام دانشگاه و احتمال مهاجرت دانشجویان را پیش‌بینی کنند (Hakimzadeh et al., 2023).

عوامل سیاسی: در حوزه سیاست، مردم توقعات بسیاری از صاحبان قدرت به دلیل حوزه اختیارات آن‌ها دارند. دسترسی به مناصب سیاسی، برابری سیاسی با دیگر گروه‌ها، رعایت کرامت انسانی، وجود داشتن آزادی‌ها، بازخواست‌پذیری مسئولان و... از نمونه‌های مهم توقعات ارزشی در حوزه سیاست است (Seifzadeh Golpayegani, 2009). در صورتی که این انتظارات برآورده نشوند و فاصله بین جامعه و حاکمیت افزایش یابد، نارضایتی سیاسی را سبب می‌شود و در نهایت، گرایش به مهاجرت را به صورت چشمگیر افزایش می‌دهد. جنگ یا تهدید به جنگ و امنیت سیاسی ناکافی و سیاست‌های تبعیض‌آمیز و ناعادلانه از مهم‌ترین عوامل دافعه در کشور مبدأ و دموکراسی اجتماعی، تمرکززدایی، دیوان‌سالاری روان‌تر، سیاست کمک و همیاری و جامعه مبتنی بر نظم و قانون از عوامل جاذبه سیاسی در مقصد است.

عامل تعیین‌کننده دیگر، شاخص حکمرانی خوب است. کشورهایی که در مؤلفه‌های حکمرانی خوب نظیر مشارکت، حاکمیت قانون، شفافیت، کارایی و... دچار مشکل هستند، با نرخ‌های بالاتری از مهاجرت مواجه می‌شوند. در این کشورها به دلیل بالابودن فساد اقتصادی و رانت‌های مختلف، کارایی بخش‌های مختلف اقتصاد نیز کاهش می‌یابد و نیز فرصت‌های یکسانی برای افراد وجود نخواهد داشت (Agha Ebrahimi, 2019). از این رو، شیوه حکمرانی می‌تواند موجب افزایش یا کاهش گرایش به مهاجرت شود.

به طور خلاصه، با توجه به متغیرهای بررسی شده، می‌توان گفت که دلایل مهاجرت که به عنوان عوامل فشار (دافعه) و کشش (جاذبه) شناخته می‌شود، شامل دلایل اجتماعی، مالی، سیاسی، دانشگاهی، فرهنگی، شخصی یا مذهبی است که می‌تواند متخصصان را وادار به ترک وطن خود کند (Eissazade et al., 2021). بررسی داکو نشان می‌دهد که فشار مهاجرت خارجی بیش از هر چیز ناشی از تفاوت‌های جهانی در سطح ثروت و توسعه انسانی است. بین مهاجرت و توسعه اقتصادی رابطه قوی وجود دارد (Adeabah et al., 2019). بررسی انجام شده درباره گرایش کارآموزان روانپزشکی و روانشناسی نشان می‌دهد که دلیل اصلی مهاجرت از کشور ایران ابتدا دلایل سیاسی و پس از آن دلایل شغلی، مالی، اجتماعی، مذهبی، تحصیلی و فرهنگی بوده و کمترین رتبه مربوط به دلایل شخصی بوده است (Eissazade et al., 2021). در کنار عوامل دافعه داخلی، برخی از عوامل جاذب خارجی موجب می‌شود که افراد تمایل بیشتری به مهاجرت داشته باشند. در جدول ۲ عوامل جاذبه و دافعه‌ای که موجب گرایش به مهاجرت می‌شود، ارائه شده است.

جدول ۲

عوامل جاذبه در کشور مقصد و عوامل دافعه در کشور مبدأ مؤثر بر گرایش به مهاجرت

عوامل جاذبه (کشور مقصد)	عوامل دافعه (کشور مبدأ)
توسعه اقتصادی، تقاضا برای نیروی کار، امنیت سرمایه و ارائه تسهیلات، دموکراسی اجتماعی، تمرکززدایی، دیوان‌سالاری روان‌تر، سیاست کمک و همیاری، نظم و قانون، جذابیت‌های تحصیلی و آموزشی، رفاه بیشتر، باروری پایین، جمعیت فعال کم، نسبت جنسی نامتوازن	فقر و تورم، کساد مالی و کشمکش‌های اقتصادی، کثرت نیروی کار، حقوق کم، مالیات زیاد، نارضایتی بالا، میزان بالای جرم و جنایت، جنگ یا تهدید به جنگ، امکانات ناکافی تحصیلی و آموزشی، ناکارآمدی سازمانی، سیاست‌های تبعیض‌آمیز و ناعادلانه، ناامیدی از بهبود شرایط، وجود نداشتن آزادی‌های مدنی

ویژگی‌های فردی: مهاجرت نوعی انتخاب و تصمیم‌گیری فردی است که از ویژگی‌ها، توانایی‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های فرد تأثیر می‌پذیرد و اساس چرخه زندگی و اندوخته‌های مادی و معنوی هر فرد نشان‌دهنده توانایی‌های او در غلبه بر موانع مهاجرت است. در این میان، مفهوم سرمایه انسانی بیش از هر بعد دیگری خودنمایی می‌کند. سرمایه انسانی مفهومی چندبعدی است. برخی از متغیرهای سرمایه انسانی شامل سن، جنسیت، وضعیت تأهل، تحصیلات و تخصص، خطرپذیری، استقلال‌طلبی و... است (Hosseini & Shahpari Sani, 2010). در مجموع، می‌توان سرمایه انسانی را ترکیبی از دانش، مهارت‌ها، شایستگی‌ها و خصوصیات تجسم‌یافته در افراد که به رفاه اقتصادی فرد و جامعه منجر می‌شود، تعریف کرد (OECD¹, 2001²). این متغیرها در تعامل با هم یا به‌طور انفرادی در تصمیم‌گیری فرد برای مهاجرت و جابه‌جایی نقش دارند (Moshfegh, 2011).

نظریه‌های «فشار و کشش»، انسان‌ها را به‌عنوان افراد منزوی اجتماعی نشان می‌دهند که به‌طور منفعلانه و یکنواخت در برابر عوامل خارجی واکنش نشان می‌دهند، در حالی که آرزو و توانایی افراد برای مهاجرت در واقع، به عواملی مانند سن، جنسیت، دانش، تماس‌های اجتماعی، ترجیحات، و ادراکات دنیوی بستگی دارد (Jin et al., 2022). لی اظهار می‌کند که مهاجرت با توجه به ویژگی‌های مهاجران انتخابی است، چون مردم به‌سختی به عوامل موجود در مبدأ و مقصد پاسخ مثبت یا منفی می‌دهند و توانایی‌های مختلفی در مقابله با متغیرهای مداخله‌گر دارند (Reniers, 1999).

برخی بررسی‌ها نشان داده است که خصوصیات شخصی و ویژگی‌های فردی در گرایش به مهاجرت افراد نقش مهمی دارند. چه بسا افرادی که در شرایط یکسانی از نظر اجتماعی و اقتصادی قرار دارند، اما میل و گرایش به ترک وطن در آن‌ها یکسان نیست. ویژگی‌های شخصی مانند حساسیت و هوش می‌تواند بر ارزیابی اطلاعات تأثیر بگذارد (Fishbein & Ajzen, 2011). در پژوهش افشاری، معینی و انصاری (Afshari & Ansari, 2020) نشان داده شده که در کشور ایران با افزایش سن گرایش به مهاجرت کاهش می‌یابد، با افزایش تحصیلات افراد احتمال گرایش به مهاجرت در میان جوانان افزایش می‌یابد، گرایش به مهاجرت برحسب جنسیت افراد (مرد یا زن) متفاوت است و مجردها بیشتر از افراد متأهل و مطلقه گرایش به مهاجرت داشته‌اند. بررسی انجام شده دیگری در ایران نشان می‌دهد که افرادی که بیشتر احتمال دارد مهاجرت کنند، افراد زیر ۳۵ سال، افراد با سابقه شغلی کمتر از ۵ سال، افراد با وضعیت شغلی غیررسمی، دانستن بیش از یک زبان خارجی، دارای اقوام ساکن خارج از کشور و تجربه قبلی مهاجرت هستند (Eissazade et al., 2021).

در حالی که مسائل زیادی درباره آنچه تفاوت مقطعی در نگرش‌ها و ترجیحات فردی مهاجرت را توضیح می‌دهد، شناخته شده است، تا کنون واقعیت ثابت یا تغییر آن‌ها مبهم بوده است. معمولاً فرض می‌شود که این نگرش‌ها انعطاف‌پذیر هستند و به‌راحتی در برابر اطلاعات و عوامل زمینه‌ای مستعد تغییرند. با این حال، برخی از محققان برعکس تصور می‌کنند که این نگرش‌ها نسبتاً ثابت هستند، در حالی که ممکن است بتوان پشتیبانی تجربی برای هر یک از این دیدگاه‌ها تحت محدودیت‌های زمانی پیدا کرد (Kustov et al., 2021). در مجموع، عوامل مثبت و منفی در مبدأ و مقصد برای مهاجران به‌ویژه با توجه به وضعیت اجتماعی و موقعیت اقتصادی متفاوت هستند. از طرف دیگر، اثر هر یک از عوامل بنا بر متغیرهای زمینه‌ای و ویژگی‌های فردی، مثلاً سن، جنسیت، وضعیت تأهل، میزان تحصیلات، سطح مهارت، گروه‌های قومی و غیره متفاوت خواهد بود. می‌توان گفت که هر چه فرد از سطح سرمایه انسانی (سطح تحصیل، مهارت زبانی، آموزش و...) بالاتری برخوردار باشد و

¹ Organisation for Economic Co-operation and Development,

² <https://www.oecd.org/unitedstates/publicationsdocuments/reports/>

هر چه خصوصیات شخصی، شرایط اجتماعی و تکنولوژیکی هزینه‌های مهاجرت را بیشتر کاهش دهند، انگیزه جابه جایی او نیز بیشتر می‌شود (Kurekova, 2011).

پایگاه و طبقه اجتماعی فرد و خانواده او نیز از دیگر عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت است. در بیشتر موارد هدف از مهاجرت بهبود وضعیت فرد نسبت به زمان قبل از مهاجرت است (Sadrarhami, 2015). در این خصوص آنچه می‌تواند بر میزان گرایش مهاجرت افراد اثرگذار باشد، تحصیلات فرد، میزان درآمد و مخارج خانواده، میزان تحصیلات خانواده، شغل پدر و مادر و نتیجه جست‌وجوی کار توسط فرد در صورت بیکار بودن یا تناسب شغل و درآمد با تحصیلات فرد است. در خصوص مهاجرت برون‌مرزی، پیش از این کوچ افرادی که در طبقات مرفه‌تر جامعه جا داشتند یا نخبگانی که توسط دانشگاه‌ها و سازمان‌ها مختلف جذب می‌شدند، مشاهده می‌شد، اما در سال‌های اخیر مهاجرت به طبقات متوسط و حتی پایین هم سرایت کرده است و آن‌ها تلاش می‌کنند که حداقل اقامت دوگانه دریافت کنند.^۱ با این حال، گران شدن هزینه‌های اقدام به مهاجرت می‌تواند این وضعیت را تغییر دهد.

با توجه به عوامل ذکر شده، می‌توان گفت که عوامل بسیاری بر مهاجرت دانشجویان به خارج از کشور اثرگذارند و از این نظر، مطالعات مربوط به مهاجرت و ارائه مدلی برای آن، تنوع و پیچیدگی خاصی دارد، چرا که علاوه بر تغییرات مربوط به شرایط شخصی افراد، در هر دوره زمانی و با توجه به فرهنگ و شرایط اجتماعی، اقتصادی و آموزشی خاصی که وجود دارد، یک یا چند تا از این عوامل می‌توانند نقش مؤثر و پررنگ‌تری را در افزایش یا کاهش گرایش به مهاجرت دانشجویان و سایر قشرهای جامعه داشته باشند که با دوره‌های پیشین به دلیل شرایط مختلف متفاوت است. اما در این پژوهش عوامل و ویژگی‌های فردی، اقتصادی، اجتماعی، آموزشی و سیاسی بیان شد که قادر به تبیین گرایش به مهاجرت تحت تمام شرایط زمانی هستند و در بسیاری از مطالعات از آن‌ها به عنوان عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت دانشجویان نام برده شده است. در ادامه مدل نظری پژوهش با توجه به عوامل مذکور آورده شده است.

شکل ۴

عوامل مؤثر بر گرایش به مهاجرت

روش پژوهش

تحقیق حاضر به منظور بررسی میزان گرایش به مهاجرت دانشجویان و عوامل اثرگذار بر آن در کشور ایران انجام شد و پژوهشی کاربردی است. روش تحقیق پیمایش است و داده‌های آن با پرسشنامه آنلاین جمع‌آوری شد. با توجه به مبانی نظری، عوامل به دست آمده و در نهایت، مدل نظری نهایی بخشی از پرسشنامه به سنجش عوامل مؤثر و بخش دیگری از آن به شناسایی عوامل زمینه‌ای اختصاص یافته است. برای سنجش

¹ <https://atna.atu.ac.ir/001DSk>

متغیرهای مربوط از طیف لیکرت، سوالات چندگزینه‌ای و پرسش باز استفاده شد و متغیرها در هر چهار سطح اسمی، ترتیبی، فاصله‌ای و نسبی آزمون شدند. جامعه آماری دانشجویان دانشگاه‌ها بودند و با روش نمونه‌گیری داوطلبانه با ۷۶۰ نفر از دانشجویان مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری در رشته‌های مختلف مصاحبه شد. استخراج داده‌ها از پرسشنامه با نرم‌افزار SPSS صورت گرفت و تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد؛ بدین صورت که ابتدا فراوانی هر یک از متغیرها بررسی و از آزمون‌های خی-دو، اسپیرمن و پیرسون برای نشان دادن همبستگی استفاده شد. متغیرهایی که در ابعاد مختلف بررسی شدند، در **جدول ۳** به اختصار آمده است. برای اطمینان از اعتبار و پایایی از تحلیل عاملی، ضریب آلفای کرونباخ و همبستگی درونی استفاده شد. در تمام شاخص‌های این بررسی، اعتبار و روایی قابل قبول (بالای ۵۰ درصد و بالای ۷۰ درصد) وجود دارد.

جدول ۳

عوامل و متغیرهای مورد بررسی

ابعاد عوامل و متغیرها	ابعاد عوامل و متغیرها
اجتماعی:	ویژگی‌های فردی:
امنیت اجتماعی و روانی	گروه سنی
عدالت و برابری اجتماعی	جنسیت (مرد و زن)
۲ امید اجتماعی/کاهش امید به آینده/نگرش بدبینانه	افراد مجرد یا متأهل
میزان دینداری	افراد غیر شاغل و شاغل
مشارکت اجتماعی	سطح تحصیلات افراد
تفاوت در سبک زندگی	خطرپذیری افراد
هویت ملی/ تعلق ملی	طبقه اجتماعی افراد
اثر شبکه اجتماعی در مبدأ	تجربه سفر به خارج
شبکه اجتماعی افراد در خارج از کشور	علاقه به تجربه زندگی متفاوت
رضایت اجتماعی	اقتصادی:
آزادی پوشش	نبود امنیت شغلی
حفظ حریم شخصی	رضایت اقتصادی
	حقوق پایین و نداشتن درآمد کافی
سیاسی:	آموزشی:
ناکارآمدی نظام سیاسی	کیفیت محیط آموزشی در دسترس
ثبات سیاسی پایین	نگرش پایین به علم و پژوهش
نارضایتی سیاسی	نادیده گرفتن یا کم توجهی به متخصصان
نبود آزادی‌های مدنی	

یافته‌ها

از مجموع ۷۶۰ پاسخگو، ۹۴ درصد مجرد، ۶ درصد متأهل، ۹۲.۵ درصد در مقطع کارشناسی، ۵.۱ درصد مقطع کارشناسی ارشد و ۲.۴ درصد در مقطع دکتری بودند.

گرایش به مهاجرت: در این بررسی گرایش به مهاجرت در سه بعد بررسی شد. گرایش به مهاجرت قضاوت‌های ارزیابی‌کننده مثبت، منفی یا بی‌طرف درباره مهاجرت است که دارای سه بعد احساسی، شناختی و رفتاری است. گرایش کل به مهاجرت در دانشجویان ۳.۶ بین متوسط تا زیاد است. ۳۰.۸ درصد از پاسخگویان خیلی زیاد به گرایش مهاجرت داشتند، ۲۶.۹ درصد از آن‌ها زیاد، ۲۱.۸ درصد از پاسخگویان به اندازه

متوسط گرایش به مهاجرت داشتند. فقط ۱۱ درصد از دانشجویان دوست ندارند مهاجرت کنند، ۱۵ درصد آن‌ها شناخت چندانی درباره مهاجرت و فرایندهای آن ندارند و ۲۰.۵ درصد آنان اقدامی برای مهاجرت انجام نداده‌اند. حدود ۱۱ درصد دانشجویان هیچگونه گرایشی به مهاجرت نداشتند.

جدول ۴

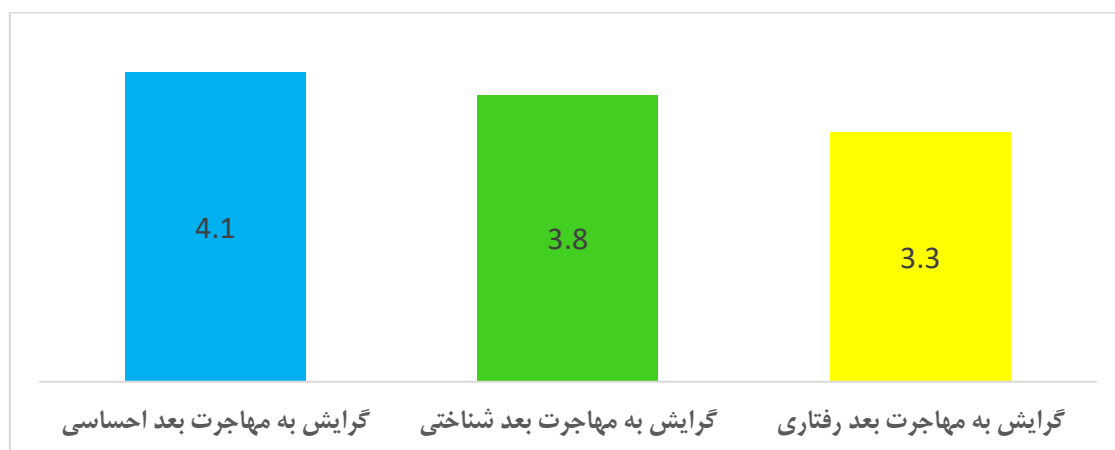
توزیع فراوانی گرایش به مهاجرت

عنوان گویه	طبقات پاسخ			میانگین	انحراف معیار
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط		
گرایش به مهاجرت بعد احساسی	۵۶	۲۱.۴	۱۱.۵	۴.۱	۱.۱۵
گرایش به مهاجرت بعد شناختی	۴۱	۲۲.۵	۲۱.۵	۳.۸	۱.۳
گرایش به مهاجرت بعد رفتاری	۲۶.۴	۲۴.۵	۲۰.۱	۳.۳	۱.۳
گرایش کل به مهاجرت	۳۰.۸	۲۶.۹	۲۱.۸	۳.۶	۱.۲۴

بررسی انجام شده در خصوص گرایش دانشجویان به مهاجرت نشان می‌دهد که میانگین گرایش احساسی (۴.۱) بالاتر از دو بعد دیگر است و بعد گرایش شناختی (۳.۸) و بعد از آن گرایش رفتاری (۳.۱) است. حدود ۸۹ درصد از پاسخگویان بین متوسط تا زیاد دوست دارند که مهاجرت کنند، ۸۵ درصد دانشجویان گرایش شناختی بین متوسط تا خیلی زیاد دارند؛ آنان به مهاجرت کردن فکر می‌کنند، قصد مهاجرت دارند و اطلاعاتی در این حوزه دارند و ۷۰ درصد آنان اقدامات و برنامه‌ریزی‌هایی برای مهاجرت انجام داده‌اند.

شکل ۵

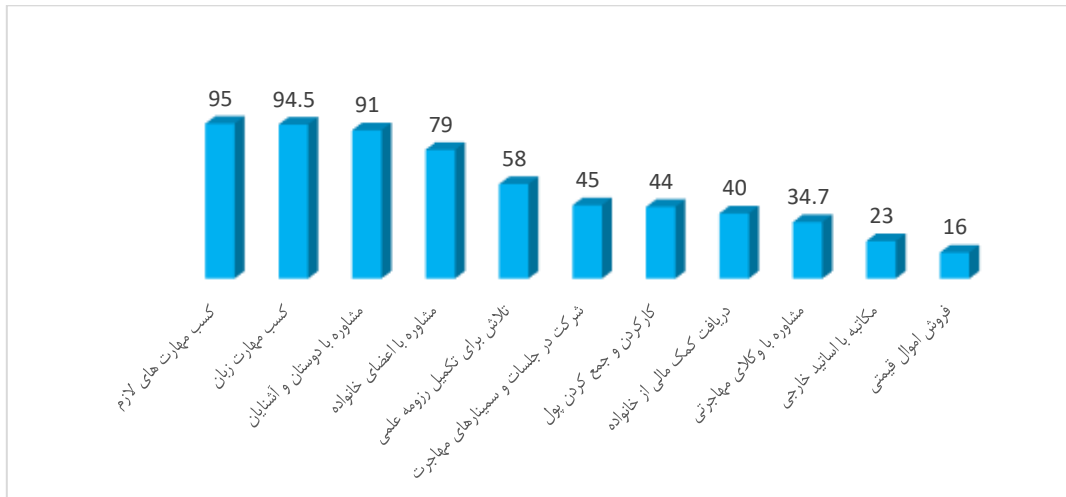
گرایش به مهاجرت در ابعاد مختلف

از دانشجویانی که به دنبال برنامه‌ریزی برای مهاجرت هستند، خواسته شد که بگویند چه کارهایی در این زمینه انجام داده‌اند که ۹۵ درصد دانشجویان به دنبال کسب مهارت‌های لازم برای مهاجرت بودند، ۹۴ درصد آنان به دنبال مهارت‌های مربوط به آموزش زبان جدید بودند، ۹۱ درصد آن‌ها از با دوستان و آشنایان مطلع مشاوره کرده‌اند و ۷۹ درصد نیز با اعضای خانواده‌شان مشورت کرده‌اند.

شکل ۶

اقدامات انجام شده برای مهاجرت

در جدول ۵ میانگین گرایش به مهاجرت در گروه‌های مختلف ارائه شده است. میانگین مهاجرت در زنان (۳.۶) بیش از مردان (۳) است. مجردها (۳.۶) بیش از متأهلان (۲.۶) گرایش به مهاجرت دارند. دانشجویان کارشناسی (۳.۶) و کارشناسی ارشد (۳.۷) بیش از دانشجویان دکتری (۳) تمایل به مهاجرت دارند. تفاوت میانگین‌ها در میان زنان و مردان و افراد مجرد و متأهل تفاوت معناداری دارد. افراد خطرپذیر ۷۲ درصد و افراد خطرگریز ۳۸ درصد زیاد تا خیلی زیاد تمایل به مهاجرت دارند و همان‌طور که مشخص است، افراد خطرپذیر تمایل بیشتری به مهاجرت دارند. ۶۷ درصد از پاسخگویان سفری به خارج از کشور نداشتند و از میان کسانی که به خارج از کشور مسافرت داشته‌اند، ۶۶ درصد زیاد تا خیلی زیاد تمایل به مهاجرت داشتند و از میان کسانی که سفر خارج کشور نداشته‌اند، ۵۳ درصد زیاد تا خیلی زیاد گرایش به مهاجرت داشتند.

جدول ۵

توزیع فراوانی گرایش به مهاجرت بر اساس ویژگی پاسخگویان

ویژگی	طبقات پاسخ				میانگین	انحراف معیار	واریانس
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم			
زن	۳۲.۹	۲۷.۷	۲۱.۴	۱۱.۶	۳.۶	۱.۲	$T=۴.۷۶$
مرد	۱۸.۴	۲۱.۴	۲۴.۳	۲۰.۴	۳	۱.۳	$Sig=۰.۰۰۰$
مجرد	۳۱.۲	۲۷.۵	۲۲	۱۲.۱	۳.۶	۱.۲	$T=۳.۹۲$
متأهل	۱۶.۷	۱۶.۷	۴.۲	۳۷.۵	۲.۶	۱.۴	$Sig=۰.۰۰۰$
شاغل	۳۳.۵	۲۵	۲۰.۳	۱۲.۳	۳.۶	۱.۳	$T=۰.۶۲$
بیکار	۲۹.۵	۲۷.۶	۲۲.۶	۱۳.۲	۳.۵۹	۱.۲	$Sig=۰.۵۳۵$

F=۱.۳۹	۱.۲	۳.۶	۷.۵	۱۲.۵	۲۲.۱	۲۷.۳	۳۰.۶	کارشناسی
Sig=۷۹۰	۱.۳	۳.۷	۸.۳	۱۳.۹	۱۶.۷	۱۶.۷	۴۴.۴	کارشناسی ارشد
	۱.۳	۳	۱۷.۶	۲۳.۵	۵.۹	۴۷.۱	۵.۹	دکتری
T=۷.۶۶	۱.۱	۴	۳.۴	۹.۵	۱۶.۶	۲۶.۴	۴۴.۲	خطرپذیر
Sig=۰.۰۰۰۰	۱.۲	۳	۱۶	۱۴	۳۲	۲۱.۳	۱۶.۷	خطرگریز
T=۳.۷۷	۱.۲	۳.۸	۴.۳	۱۲.۸	۱۶.۷	۲۵.۶	۴۰.۶	تجربه سفر به خارج دارد
Sig=۰.۰۰۰۰	۱.۲	۳.۴	۹.۳	۱۲.۹	۲۴.۳	۲۷.۵	۲۶	تجربه سفر به خارج ندارد
T=۱۰.۱۴	۱	۴	۲۴.۴	۲۱.۳	۱۸.۱	۲۱.۳	۱۵	علاقه به سبک زندگی متفاوت دارد
Sig=۰.۰۰۰۰	۱.۴	۲.۸	۱.۹	۸.۳	۲۰.۱	۲۹.۲	۴۰.۵	علاقه به سبک زندگی متفاوت ندارد
T=۸.۴۴	۱.۱	۳.۹۳	۴	۷.۷	۲۰.۱	۲۷.۳	۴۰.۹	مدرک زبان دارد
Sig=۰.۰۰۰۱	۱.۲	۳.۱۶	۱۲.۵	۱۹.۷	۲۴	۲۶.۳	۱۷.۴	مدرک زبان ندارد

عوامل مؤثر گرایش به مهاجرت در مبدأ: از دانشجویان خواسته شد تا بگویند به نظرشان با مهاجرت چه تغییری در زندگی آنان ایجاد

می‌شود. نتایج به صورت زیر است:

- حدود ۸۲ درصد از پاسخگویان اعلام کرده‌اند که در صورت مهاجرت بین زیاد تا خیلی زیاد پیشرفت می‌کنند؛
- ۸۷ درصد آنان اعلام کرده‌اند که بین زیاد تا خیلی زیاد امکانات رفاهی بیشتری خواهند داشت؛
- ۸۴ درصد آن‌ها اعلام کرده‌اند که در صورت مهاجرت امیدشان به آینده افزایش می‌یابد؛
- ۸۳ درصد آنان اعلام کرده‌اند که به اندازه زیاد و خیلی زیاد سبک زندگیشان را تغییر خواهند داد.

بررسی بیشتر نشان داد که بین افزایش تمایل به مهاجرت با پیش‌بینی پیشرفت همبستگی مثبت وجود دارد و در ۵۳ درصد موارد با افزایش تمایل به مهاجرت پیش‌بینی پیشرفت نیز افزایش می‌یابد. بررسی حاضر نشان می‌دهد که به‌طور کلی، در ۵۷ درصد موارد هرچه ارزیابی افراد از کشور مقصد افزایش یابد، تمایل افراد به مهاجرت افزایش می‌یابد.

جدول ۶

فکر می‌کنید اگر مهاجرت کنید چقدر این اتفاقات می‌افتد؟

عنوان گویه	طبقات پاسخ		میانگین	انحراف معیار	همبستگی
	خیلی زیاد	زیاد			
پیشرفت می‌کنم	۴۲.۴	۳۹.۹	۱۵.۲	۰.۴	۰.۵۳
امکانات رفاهی بیشتری خواهم داشت	۵۳.۵	۳۲.۲	۱۱	۰.۶	۰.۴۱
امید به آینده‌ام افزایش می‌یابد	۵۶.۷	۲۷.۹	۱۰.۵	۱.۱	۰.۵۰
سبک زندگی‌ام را تغییر می‌دهم	۵۵.۶	۲۷.۶	۱۲.۶	۱.۱	۰.۳۱
شاخص کلی	۶۳.۸	۲۸.۳	۵.۴	۰.۶	۰.۵۷

نکته جالب توجه این است که زنان بیش از مردان مهاجرت را موجب تغییر زندگی‌شان می‌دانند. ۸۴ درصد از زنان و ۶۹ درصد از مردان زیاد تا خیلی زیاد اظهار کرده‌اند که اگر مهاجرت کنند، پیشرفت می‌کنند، ۸۷ درصد از زنان و ۷۵ درصد از مردان زیاد تا خیلی زیاد اظهار کرده‌اند که اگر مهاجرت کنند، امکانات رفاهی بیشتری خواهند داشت، ۸۷ درصد از زنان و ۷۳ درصد از مردان زیاد تا خیلی زیاد اظهار کرده‌اند

که اگر مهاجرت کنند، امید به آینده‌شان افزایش می‌یابد و ۸۷ درصد از زنان و ۶۲ درصد از مردان زیاد تا خیلی زیاد اظهار کرده‌اند که اگر مهاجرت کنند، سبک زندگی‌شان را تغییر می‌دهند. همان‌طور که مشخص است، میانگین‌های زنان و مردان در خصوص تغییر شرایطشان بعد از مهاجرت با یکدیگر تفاوت معناداری دارد.

جدول ۷

فکر می‌کنید اگر مهاجرت کنید چقدر این اتفاقات می‌افتد؟ (بر اساس ویژگی پاسخگویان)

عنوان گویه	جنسیت	طبقات پاسخ					انحراف معیار	وارianس
		خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم		
پیشرفت می‌کنم	زن	۴۴.۱	۴۰.۵	۱۳.۶	۱.۵	۰.۳	۰.۷۷	T=۴.۷۶
	مرد	۳۲	۳۶.۹	۲۴.۳	۵.۸	۱	۰.۹۴	Sig=۰.۰۰۰۰
امکانات رفاهی بیشتری خواهم داشت	زن	۵۶	۳۱.۳	۱۰.۳	۲.۲	۰.۳	۰.۷۸	T=۳.۹۲
	مرد	۳۷.۹	۳۷.۹	۱۵.۵	۶.۸	۱.۹	۰.۹۹	Sig=۰.۰۰۰۰
امید به آینده‌ام افزایش می‌یابد	زن	۵۹.۳	۲۷.۳	۹.۸	۲.۵	۱.۲	۰.۸۵	T=۴.۷۶
	مرد	۴۱.۷	۳۱.۱	۱۴.۶	۱۱.۷	۱	۱	Sig=۰.۰۰۰۰
سبک زندگی‌ام را تغییر می‌دهم	زن	۵۹.۸	۲۷	۱۰.۸	۱.۷	۰.۸	۰.۸۳	F=۱.۳۹
	مرد	۳۱.۱	۳۱.۱	۲۳.۳	۱۱.۷	۲.۹	۱.۱	Sig=۰.۰۰۰۰

از دانشجویان خواسته شد تا کشورهای مورد علاقه‌شان برای مهاجرت را مشخص کنند. به ترتیب کشورهای کانادا، آمریکا، انگلستان، آلمان و کشورهای اسکاندیناوی بیشترین فراوانی را در میان کشورها داشتند.

عوامل مؤثر گرایش به مهاجرت در کشور مقصد

عوامل مؤثر اقتصادی: در خصوص متغیرهای اقتصادی نکته جالب توجه این است که حدود ۹۶ درصد از پاسخگویان از وضعیت اقتصادی رضایت نداشتند که این امر نشان می‌دهد قریب به اتفاق افراد وضعیت اقتصادی را نامناسب ارزیابی کرده‌اند. ۳۶ درصد افراد معتقد بودند مشاغلی که در رشته‌شان هستند، از ثبات شغلی کافی برخوردار نیستند و ۶۶ درصد افراد معتقد بودند که در این مشاغل از حقوق متناسب با مهارت‌شان برخوردار نیستند. بررسی حاضر نشان می‌دهد که در ۲۰ درصد موارد با بهبود شرایط اقتصادی تمایل به مهاجرت کاهش می‌یابد.

جدول ۸

توزیع فراوانی شاخص اقتصادی و همبستگی با گرایش به مهاجرت

عنوان گویه	طبقات پاسخ		میانگین	انحراف معیار	همبستگی
	خیلی زیاد	زیاد			
رضایت اقتصادی	۰.۴	۰.۱	۷۹.۸	۰.۵۶	۰.۱۷ - ۰.۰۰۰۰
داشتن ثبات شغلی در رشته	۵.۹	۱۹.۱	۱۴.۳	۰.۹۶	۰.۱۲ - ۰.۰۰۰۰
حقوق متناسب با مهارت	۲.۱	۶.۵	۲۳.۱	۱	۰.۱۷ - ۰.۰۰۰۰
شاخص کل اقتصادی	۰.۳	۱.۴	۳۲	۰.۸۰	۰.۲۰ - ۰.۰۰۰۰

عوامل مؤثر آموزشی: عوامل آموزشی از جمله دیگر متغیرهای اثرگذار بر گرایش افراد به مهاجرت است. حدود ۸۲ درصد از پاسخگویان معتقدند که جامعه به علم اهمیت نمی‌دهد و ۷۴ درصد از آنان معتقدند که جامعه ارزش چندانی برای نوآوری قایل نیست. وضعیت رضایت از دانشگاه محل تحصیل از شرایط بهتری برخوردار است. حدود ۳۰ درصد از پاسخگویان از دانشگاه خود رضایت نداشتند و حدود ۳۰ درصد زیاد تا خیلی زیاد از دانشگاه محل تحصیل خود رضایت داشتند. در ۲۷ درصد موارد با افزایش رضایت از شرایط آموزشی گرایش به مهاجرت نیز کاهش می‌یابد.

جدول ۹

توزیع فراوانی شاخص آموزشی و همبستگی با گرایش به مهاجرت

عنوان گویه	طبقات پاسخ		میانگین	انحراف معیار	همبستگی
	خیلی زیاد	زیاد			
اهمیت به علم	۲.۱	۳.۱	۱۷	۰.۹۶	Sig=۰.۰۰۰ - ۰.۳۲
اهمیت به نوآوری	۱.۳	۳.۴	۲۰.۷	۰.۹	Sig=۰.۰۰۰ - ۰.۲۳
رضایت از دانشگاه	۷.۱	۲۳.۲	۳۹.۳	۱	Sig=۰.۰۲۱ - ۰.۱۰
شاخص کل آموزش	۱.۴	۳	۳۱.۵	۰.۹	Sig=۰.۰۲۱ - ۰.۲۷

نکته جالب توجه این است که با آنکه پاسخگویان این بررسی دانشجویان هستند و ارزیابی متوسطی از رضایت از دانشگاه دارند و در سایر موارد نیز دانشگاه را چندان توانمند نمی‌دانند، اما این شاخص همبستگی چندان قوی با گرایش به مهاجرت ندارد و نشان‌دهنده آن است که عوامل اجتماعی و متغیرهای سیاسی اثرگذارتر است. **جدول ۱۰** نشان‌دهنده ارزیابی دانشجویان از کیفیت آموزش‌های ارائه شده است. کیفیت نظام آموزشی دانشگاه با متغیرهایی چون استادان متخصص و با تجربه، طرح درس‌های به‌روز، امکانات آموزشی به‌روز، کتاب و نشریات به‌روز، برگزاری همایش و سمینار، روش آموزشی به‌روز و نمره متناسب با تلاش بررسی شد. داده‌ها نشان می‌دهد که دانشجویان ارزیابی بالایی از کیفیت نظام آموزشی ندارند و در این میان متغیر استادان با تجربه (۳.۳۱) بالاترین میانگین و روش آموزشی به روز (۲.۵۱) از کمترین میانگین برخوردارند.

جدول ۱۰

توزیع فراوانی ارزیابی دانشجویان از کیفیت آموزش

عنوان گویه	طبقات پاسخ		میانگین	انحراف معیار
	خیلی زیاد	زیاد		
استادان متخصص و با تجربه	۱۳.۷	۳۰.۷	۳۳.۹	۱
طرح درس‌های به‌روز	۸.۱	۲۰.۸	۳۴.۲	۱.۱
امکانات آموزشی به‌روز	۵.۷	۱۲.۹	۳۵.۲	۱
کتاب و نشریات به‌روز	۶.۱	۱۴.۷	۵۵.۹	۰.۷۹
برگزاری همایش و سمینار	۶.۱	۱۱.۷	۲۶.۶	۱.۱
روش آموزشی به‌روز	۶.۴	۱۱.۶	۳۵.۶	۱.۱
نمره متناسب با تلاش	۱۴	۲۵.۶	۳۸.۳	۱.۱

جدول ۱۲

توزیع فراوانی شاخص سیاسی و همبستگی با گرایش به مهاجرت

عنوان گویه	طبقات پاسخ						همبستگی
	خیلی زیاد	زیاد	متوسط	کم	خیلی کم	انحراف معیار	
رضایت از وضعیت اداره کشور	۰.۴	۰.۷	۵.۲	۱۶.۱	۷۷.۵	۱.۳	Sig=۰.۰۰۰ - ۰.۲۶
وجود داشتن آزادی بیان در جامعه	۱.۴	۲.۵	۷.۱	۱۹.۴	۶۹.۶	۱.۴۷	Sig=۰.۰۰۰ - ۰.۳۶
اعمال قانون برای همه	۰.۷	۱	۵.۱	۱۶	۷۷.۲	۱.۳۲	Sig=۰.۰۰۰ - ۰.۲۸
مسئولان توانایی اداره کشور را ندارند.	۱.۳	۱.۱	۷.۹	۱۵.۶	۷۴.۱	۱.۴۰	Sig=۰.۰۰۰ - ۰.۲۵
اعتماد به سازمانها	۱.۱	۲.۱	۱۲.۷	۳۰.۷	۵۳.۳	۱.۶۷	Sig=۰.۰۰۰ - ۰.۲۲
شاخص کل سیاسی	۰.۴	۰.۸	۵.۸	۱۴.۹	۷۸	۱.۳	Sig=۰.۰۰۰ - ۰.۳۴

بررسی رگرسیون متغیرها: برای بررسی آنکه چه میزان از گرایش به مهاجرت دانشجویان تحت تأثیر متغیرهای مورد بررسی این پژوهش است، همه شاخص‌های مورد بررسی وارد تحلیل رگرسیونی شدند. در **جدول ۱۳** رگرسیون جزئی و چندمتغیره آمده است. شاخص شرایط اجتماعی در مبدأ، ارزیابی از شرایط مقصد مهاجرت و شرایط سیاسی وارد معادله شدند و نشان دادند که می‌توانند ۴۷٪ از تغییرات گرایش به مهاجرت را تبیین کنند. متغیرهای موجود نشان داد هنگامی که افراد شرایط اقتصادی و سیاسی را در داخل کشور نامناسب ارزیابی کنند و در مقابل شرایط کشور مبدأ را مناسب بدانند، گرایش آنان به مهاجرت افزایش می‌یابد.

جدول ۱۳

تحلیل رگرسیون چند متغیری گرایش به مهاجرت دانشجویان

عوامل مؤثر	Multiple R	ضریب تعیین	B	Beta	معنی‌داری
شاخص شرایط اجتماعی در مبدأ	۰.۶۱	۰.۳۷	-۰.۶۷	-۰.۵۸	۰.۰۰۰
ارزیابی از شرایط مقصد مهاجرت	۰.۶۶	۰.۴۴	۱.۱۲	۰.۳۳	۰.۰۰۰
شرایط سیاسی	۰.۶۸	۰.۴۷	۰.۶۴	۰.۲۱	۰.۰۰۰

نتیجه‌گیری

جابه‌جایی بین‌المللی افراد به کشور مقصدی که بومی آن نیستند یا در آن شهروندی ندارند تا به‌عنوان مقیم دائم یا شهروند اقامت کنند، مهاجرت نام دارد. بهره‌گیری درست توانایی‌ها و استعدادهای نیروی انسانی، به‌ویژه نیروی انسانی متخصص و تحصیل‌کرده، از جمله مباحث مطرح در حوزه توسعه است. مهاجرت پدیده‌ای همیشگی در طول تاریخ بشر بوده و در سال‌های اخیر به‌دلیل ارزشمندی نیروی انسانی اهمیت اساسی یافته است، زیرا یکی از موانع در برابر استفاده از تخصص نیروی انسانی است. نیروی انسانی که هزینه بسیاری برای آن می‌شود، با مهاجرت خود موجب کاهش نخبگان بومی و کاهش کیفیت خدمات ضروری در مبدأ، کاهش رشد و بهره‌وری و افزایش پراکندگی درآمد در کشور مبدأ، کاهش درآمد مالیاتی بالقوه در کشور مبدأ و... می‌شوند.

کشور ایران نیز با توجه به جمعیت جوان و دانشجوی خود امروزه، در معرض مهاجرت نیروی انسانی متخصص خود است؛ به‌طوری که برخی از آمارها نشان می‌دهد که بیش از ۴ میلیون ایرانی مهاجرت کرده‌اند. خروج تحصیل‌کرده‌های ایرانی هزینه‌های اقتصادی جدی برای

کشور دارد. اطلاعات نشان می‌دهد که کیفیت نیروی انسانی مهاجرت کرده از ایران به‌طور میانگین بالاست و بر اساس گزارش‌ها بالای ۹۰ درصد از اختراعات ثبت‌شده از سوی مخترعان ایرانی‌الاصل، از سوی ایرانیان مقیم خارج از کشور بوده است. در پژوهس حاضر علل گرایش به مهاجرت بررسی شد. گرایش به مهاجرت چگونگی ارزیابی افراد در خصوص پدیده مهاجرت است. گرایش به مهاجرت قضاوت‌های ارزیابی‌کننده مثبت، منفی یا بی‌طرف درباره مهاجرت است که دارای سه بعد احساسی، شناختی و رفتاری است. در این بررسی تلاش شد تا مشخص شود چه عواملی در داخل کشور مقصد و خارج از کشور موجب می‌شود دانشجویان گرایش به مهاجرت داشته باشند.

ویژگی‌ها، توانایی‌ها، مهارت‌ها و نگرش‌های فرد می‌تواند بر گرایش به مهاجرت تأثیر داشته باشد، اما هنگامی که پدیده با کمیت بالا در جامعه مشاهده می‌شود، دیگر نمی‌توان آن را پدیده‌ای فردی دانست و این موضوع به پدیده اجتماعی تبدیل می‌شود. دافعه موجود در نظام اجتماعی و جاذبه موجود در کشورهای مقصد موجب شده است که مهاجرت به پدیده‌ای اجتماعی تبدیل شود.

شرایط اقتصادی از جمله اولین عوامل اثرگذار بر مهاجرت است. متغیرهایی نظیر تولید ناخالص داخلی و بیکاری از عوامل مؤثر بر مهاجرت در بلندمدت هستند. علاوه بر بیکاری، اشتغال در مشاغل پایین‌تر از حد انتظار نیز نقش پررنگی در مهاجرت دارد. افرادی که از شرایط اقتصادی کشور خود ناراضی هستند، به مهاجرت به کشورهای که وضعیت بهتری در شاخص‌های یادشده دارند، گرایش پیدا می‌کنند.

شرایط اجتماعی کشور نیز می‌تواند بر احساسات، ادراک و ارزیابی گروه‌های مختلف جامعه از وضعیت خود در مقایسه با دیگران و احساس محرومیت نسبی نقش بسیار مهمی داشته باشد. درواقع، مهاجرت پاسخ نهایی به محرومیت‌های نسبی است. علاوه بر این، سایر موضوعات اجتماعی چون سرمایه اجتماعی، امید به آینده و... نیز بر گرایش به مهاجرت تأثیر دارد. عوامل آموزشی نیز در گرایش به مهاجرت در میان دانشجویان نقش دارد، زیرا سرمایه انسانی از موقعیت تحصیلی و شغلی ضعیف به سمت مناطق با سرمایه انسانی و اقتصادی بالاتر احتمال انتقال بالاتری دارد. آنچه موجب می‌شود که مردم از نظام اجتماعی، اقتصادی و فضای آموزشی رضایت داشته باشند، تحت تأثیر عملکرد نظام سیاسی است. از دیگر سو، عملکرد نظام سیاسی در حوزه دسترسی به مناصب سیاسی، برابری سیاسی، رعایت کرامت انسانی، وجود آزادی‌ها و... می‌تواند موجب شود افراد ارزیابی مناسب یا نامناسبی از نظام سیاسی داشته باشند. به‌طور خلاصه، می‌توان گفت که دلایل مهاجرت که به‌عنوان عوامل فشار (دافعه) و کشش (جاذبه) شناخته می‌شوند، شامل دلایل اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، دانشگاهی، فرهنگی، شخصی یا مذهبی است که موجب می‌شود متخصصان به ترک وطن خود گرایش داشته باشند.

بررسی حاضر نشان داد که گرایش به مهاجرت در میان دانشجویان (۳.۶) بین متوسط تا زیاد است البته، گرایش احساسی به مهاجرت (۴.۱) زیاد است و گرایش‌های شناختی و رفتاری مقداری کمتر هستند. دانشجویانی که به دنبال برنامه‌ریزی برای مهاجرت هستند، در غالب موارد به دنبال کسب مهارت‌های لازم برای مهاجرت بودند. گرایش زنان و مجردها به مهاجرت بیش از مردان و افراد متأهل است. هرچه افراد خطرپذیرتر باشند و سفر خارجی بیشتری داشته باشند، تمایل بیشتری به مهاجرت دارند. بالای هشتاد درصد از پاسخگویان معتقد بودند که مهاجرت به کشور مبدأ موجب بهبود شرایط زندگی آنان می‌شود و در این زمینه زنان بیش از مردان کشورهای مبدأ را جذاب‌تر ارزیابی کرده‌اند. هرچه این ارزیابی مثبت‌تر باشد، گرایش دانشجویان به مهاجرت نیز افزایش می‌یابد.

همچنین بررسی حاضر نشان داد که دانشجویان مورد مطالعه شرایط اجتماعی، اقتصادی، آموزشی و سیاسی را نامناسب ارزیابی و در مقابل شرایط کشور مبدأ مهاجرت را مثبت ارزیابی می‌کنند و همین امر موجب می‌شود که گرایش آنان به مهاجرت افزایش یابد. آنان تحت تأثیر شرایط اجتماعی و فرهنگی امید به آینده‌شان کاهش یافته است و آمیدی به بهبود آینده کشور ندارند و در مقابل، رضایت چندانی از شرایط اجتماعی‌ای که به آنان اجازه نمی‌دهد سبک زندگی دلخواه خود را داشته باشند، ندارند. نظام سیاسی و مسئولان از نظر آنان کارآمد نیست و

احساس می‌کنند که آزادی‌های سیاسی و مدنی آنان محدود شده است. در چنین شرایطی افرادی که سرمایه انسانی بالاتری دارند و خطرپذیرتر هستند، اقدام به مهاجرت می‌کنند.

در نهایت، باید گفت که مهاجرت به‌عنوان یک پدیده پیچیده و چندبعدی تحت تأثیر عوامل مختلف گوناگون اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فردی است. تحلیل‌های به‌دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد که شرایط نامطلوب در کشور ایران نظیر ضعف اقتصادی، محدودیت‌های اجتماعی و آموزشی و ناکارآمدی نظام سیاسی، افراد و به‌خصوص نیروی انسانی جوان را که لازم است هرچه زودتر برای آینده خود و کار و تحصیل خود تصمیم‌گیری کنند، به سوی مهاجرت سوق می‌دهد. از سوی دیگر، جذابیت‌های کشور مقصد و امید به شرایط بهتر در سایر کشورها (چه کشورهای اروپایی و چه کشورهای حاشیه خلیج فارس)، این گرایش را تقویت می‌کند. با توجه به اهمیت سرمایه انسانی متخصص و تحصیل‌کرده در توسعه کشور، اتخاذ سیاست‌های اصلاحی در سطوح مختلف خرد، میانه و کلان برای کاهش دافعه‌ها و افزایش امید به آینده ضروری است. همچنین ایجاد فرصت‌های مناسب اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌تواند گرایش به مهاجرت را کاهش دهد و در نتیجه، به حفظ نیروی انسانی تحصیل‌کرده و متخصص کمک کند.

پیشنهادها

برای بهبود شرایط اجتماعی و اقتصادی می‌توان اقداماتی همه‌جانبه و چندبعدی انجام داد که هم دافعه‌های مبدأ را کاهش داد و هم جذابیت‌ها و فرصت‌ها را تقویت ساخت. برخی از پیشنهادها بر اساس نتایج پژوهش عبارت‌اند از:

۱. ایجاد فرصت‌های شغلی پایدار با توجه به تخصص جوانان دانشگاهی؛
۲. سرمایه‌گذاری در صنایع مولد و نوآورانه و همچنین حمایت از استارت‌آپ‌ها و مراکز رشد مرتبط با دانشجویان؛
۳. حمایت از کارآفرینی جوانان و کسب‌وکارهای کوچک؛
۴. ارائه تسهیلات لازم مالی و قانونی برای حمایت از جوانان خلاق و نوآور و همچنین کسب‌وکارهای محلی در سراسر کشور با توجه به شرایط منطقه‌ای؛
۵. اجرای نظارت دقیق و شفاف‌سازی برای جلوگیری از سوء استفاده‌ها و استفاده از رانت در سطوح مختلف سازمانی و ارتقای اعتماد عمومی؛
۶. ارتقای کیفیت آموزش به‌صورت کاربردی با توجه به تخصص‌های مختلف؛
۷. تقویت برندینگ ملی و تعریف برنامه‌ها و پروژه‌هایی که جوانان را به آینده پیش رو امیدوار کند؛
۸. اجرای برنامه‌های فرهنگی و اجتماعی متناسب با نیازها و علایق جوانان برای افزایش همدلی، اعتماد اجتماعی و کاهش شکاف‌های اجتماعی؛
۹. تقویت حقوق مدنی و احترام به حقوق شهروندی برای افزایش رضایت عمومی؛
۱۰. ارائه اطلاعات دقیق و دسترسی آزاد به داده‌ها و اطلاعات قابل انتشار برای افزایش اعتماد مردم؛
۱۱. اصلاح نظام مدیریتی، کاهش فرایندهای اداری و بهبود کارایی سیستم‌های دولتی؛
۱۲. ایجاد زمینه‌هایی که افراد جامعه و به‌خصوص جوانان تحصیل‌کرده در تصمیم‌گیری‌های کلان شرکت داشته باشند و نشان داده شود که مشارکت آن‌ها در اصلاح امور اثرگذار است.

References

- Abbaspour, M., & Sabbagh, S. (2019). Studying the relationship between social and cultural capital and the tendency to migrate from Khoys city. *Sociological Studies*, 12(42), 7-22.
- Adeabah, D., Gyeke-Dako, A., & Andoh, C. (2019). Board gender diversity, corporate governance and bank efficiency in Ghana: a two stage data envelope analysis (DEA) approach. *Corporate Governance: The International Journal of Business in Society*, 19(2), 299-320. <https://doi.org/10.1108/CG-08-2017-0171>
- Afshari, M., & Ansari, S. R. (2020). A Study of the Effect of Social Capital on the Tendency of Tehrani Youth to Migrate Abroad. *Strategic Studies of Sports and Youth*, 47(19), 6-30. <https://www.sid.ir/paper/411249/en>
- Agha Ebrahimi, A. R. (2019). The Roots and Economic Consequences of Elite Migration Featured Student Publication. *Journal of the Student Scientific Association of Economics*, 3(5).
- Al-Dossary, S. (2008). *A study of the factors affecting student retention at King Saud University Saudi Arabia: Structural equation modelling and qualitative methods*. <https://dspace.stir.ac.uk/handle/1893/691>
- Azadi, P., Mirramezani, M., & Mesgaran, M. (2020). Migration and Brain Drain from Iran Stanford Iran Project 2040. https://www.academia.edu/download/63414538/Migration_and_Brain_Drain_from_Iran20200524-75560-x7gd1e.pdf
- Bani Asadi, M., Zare Mehrjerdi, M., & Varmazyari, H. (2013). Study of Economic Factors Affecting the Immigration of Villagers in Iran. *Agricultural Economics Research*(17), 183-196.
- Baron, R. A. (1997). *Social Psychology*. USA: A Viacom Company. https://archive.org/details/socialpsychology0000baro_s8t1
- Blynova, O. Y., Popovych, I. S., Bokshan, H. I., Tsimlak, O. M., & Zavatska, N. Y. (2019). Social and psychological factors of migration readiness of Ukrainian students. *Revista Espacios*, 40(36). <http://www.revistaespacios.com/a19v40n36/19403604.html>
- Bozorgzad, S., Kazemipour, S., & Ali Mohseni, R. (2019). Study of socio-economic factors affecting the tendency of elites to migrate abroad. *Strategic Studies of Sports and Youth*, 19(48), 297-322. https://faslname.msy.gov.ir/article_387.html?lang=en
- Brooke Milan, A., & Einali, J. (2016). Analysis of Factors Affecting Migration of Border Villages Case Study: Border Villages of South Chaldoran Rural District. *Border Sciences and Technologies*, 19(7), 63-83.
- E. G. Ravenstein Esq, F. R. G. S. (1885). The Laws of Migration. <https://doi.org/10.2307/2979181>
- Eissazade, N., Hemmati, D., Ahlzadeh, N., & et al. (2021). Attitude towards migration of psychiatric trainees and early career psychiatrists in Iran. *BMC Medical Education*, 21, 502. <https://doi.org/10.1186/s12909-021-02926-y>
- Esmailzadeh, A. A., & Zaker Salehi, G. R. (2014). A Study of the Migration of Scientific Elites in Iran. *Strategic Studies of Sports and Youth*, 13(26). https://faslname.msy.gov.ir/article_49.html?lang=en
- Firouzabadi, S. M. (2019). Is Everyone Emigrating from Iran? Nowruz Special, Issue 1401. *Iranian Migration Observatory*.
- Fishbein, M., & Ajzen, I. (2011). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*. Taylor & Francis. <https://doi.org/10.4324/9780203838020>
- Garr, T. R. (2008). *Why Do Humans Rebel? Translators: Morshedizad, Ali*. Strategic Studies Research Institute.
- Ghanei-Rad, M. A. (2002). Institutionalization of Science, Preservation and Establishment of Brains. *Rahyafi Journal*(28).
- Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A review of the theoretical literature A Review of the Theoretical Literature. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1105657>
- Haji Hosseini, H. (2006). A Journey in Migration Theories. *Rahbard Scientific Quarterly*(41), 35-46.
- Hakimzadeh, R., Talaei, E., & Javanak, M. (2023). The impact of educational, social and cultural factors on tendency to immigration among Students in Tehran University. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 19(3), 81-102. https://journal.irphe.ac.ir/article_702820.html?lang=en
- Haqiqat Talab, P. (2017). *General Trends in Migration in the World and Its Socio-Economic Impacts*. Diyar Association.
- Hosseini, M. R., & Shahpari Sani, D. (2010). Evaluation of Individual Factors Affecting the Probability of Migration from Khuzestan Province to Other Regions of the Country. *Social Development*, 15(1), 57. https://qjds.scu.ac.ir/article_16736.html?lang=en
- Igarashi, A., & Ono, Y. (2022). The effects of negative and positive information on attitudes towards immigration. *International Migration*, 60(4), 137-149. <https://doi.org/10.1111/imig.12916>
- International Organization for Migration. (2019). *World Migration Report 2020*. IOM. <https://doi.org/10.18356/b1710e30-en>
- Iranian Migration Observatory. (2022). *Iranian Migration Yearbook*. Sharif University of Technology Policy Research Institute.
- Javaheri, F., & Serajzadeh, S. H. (2005). Exile: A study of factors affecting students' tendency to migrate abroad. *Journal of the Faculty of Literature and Humanities (Kharazmi University)*, 13(50-51), 53-88.
- Jin, C., Li, B., Jansen, S. J., Boumeester, H. J., & Boelhouwer, P. J. (2022). What attracts young talents? Understanding the migration intention of university students to first-tier cities in China. *Cities*, 128, 103802. <https://doi.org/10.1016/j.cities.2022.103802>
- Khosravi, A. A., Khosravi, S., Mansouri Bidkani, M., & Mir Soltan, A. (2019). Elite Migration and Its Relationship with Development: Opportunities and Challenges for Policymakers. *Bimonthly Scientific Research Strategies in Medical Sciences*, 12(6), 8-18. http://edcbmj.ir/browse.php?a_id=2330&sid=1&slc_lang=en
- Kimbel, W. H. (1990). The radiator hypothesis: a theory in "vein". *Behavioral and Brain Sciences*, 13(2), 361-362. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00079152>

- Kothari, U. (2002). *Migration and Chronic Poverty* (Vol. 16). Institute for Development Policy and Management. http://www.files.ethz.ch/isn/128092/WP16_Kothari.pdf
- Kritz, M. M. (2007). *International migration*. In G. Ritzer, *THE BLACK WELL ENCYCLOPEDIA OF SOCIOLOGY* (Vol. 5). Oxford: Black Well Publishing.
- Kurekova, L. (2011). Theories of migration: Conceptual review and empirical testing in the context of the EU East-West flows. The Interdisciplinary Conference on Migration (Economic Change, Social Challenge).
- Kustov, A., Laaker, D., & Reller, C. (2021). The stability of immigration attitudes: Evidence and implications. *The Journal of Politics*, 83(4), 1478-1494. <https://doi.org/10.1086/715061>
- Lee, E. S. (1966). A theory of migration. *Demography*, 3(1), 47-57. <https://doi.org/10.2307/2060063>
- Martin, F., & Widigran. (2007). *International Migration and the Challenges Ahead Translators: A. Nazemi Ardakani, M. Ameli Khorasgani*. Tehran: Commercial Publishing Company.
- Moghaddis Sharafi, Z. (2009). A Study of the Motivating Factors for International Migration of 18-30-Year-Old Youth in Shiraz and Arsanjan. *Iranian Journal of Sociology*, 10(1), 162-190.
- Mohei Eddin, M. (2009). Social theories of migration: Critical analysis and attempt to develop referential framework.
- Moshfegh, M. (2011). Analysis of the effects of human capital and demographic indicators on internal migration in Iran. *Journal of Population Association of Iran*, 6(11), 135-158. https://www.jpaiassoc.ir/article_722482_en.html
- Mousavi, S. M. R., Malmir, M., & Rahmani, M. (2013). Investigating the effect of the feeling of relative deprivation and the feeling of social alienation on the feeling of social security. Case study of students of universities in Zanjan.
- Niazi, H., Panahi, H., & Bayezidi. (2022). Interpretive structural modeling of factors affecting human resource migration from Iran. *Cultural Management*, 16(55), 1-22.
- Paillard-Borg, S., & Hallberg, D. (2018). The Other Side of the Mirror: An Analytic Journalistic Approach to the Subjective Well-Being of Filipino Women Migrant Workers in Japan. *SAGE Open*. <https://doi.org/10.1177/2158244018757288>
- Pascarella, E. T., & Terenzini, P. T. (1980). Predicting freshman persistence and voluntary dropout decisions from a theoretical model. *The Journal of Higher Education*, 51(1), 60-75. <https://doi.org/10.1080/00221546.1980.11780030>
- Pottie-Sherman, Y., & Wilkes, R. (2017). Does size really matter? On the relationship between immigrant group size and anti-immigrant prejudice. *International Migration Review*, 51(1), 218-250. <https://doi.org/10.1111/imre.12191>
- Raheshkhor, M., Rafiian, M., & Amini, E. (2012). Investigating the Role of Social and Cultural Factors on the Migration of Iranian Students Abroad. *Social Research*, 5(16), 73-92. <https://sid.ir/paper/164809/fa>
- Rahmani, T., & Mazaheri Marberi, M. (2014). Investigating the Effect of Migration on Human Capital Accumulation and Economic Growth in Developing Countries. *Economic Growth and Development Research*, 5(1), 61-74. https://egdr.journals.pnu.ac.ir/article_1251_en.html?lang=fa
- Reniers, G. (1999). On the History and Selectivity of Turkish and Moroccan Migration to Belgium. *International Migration*, 37, 679-713. <https://doi.org/10.1111/1468-2435.00090>
- Rosenberg, M. J., & Hovland, C. I. (1960). Cognitive, Affective and Behavioral Components of Attitudes. In: Rosenberg, M. J. and Hovland, C. I., Eds., *Attitude Organization and Change: An Analysis of Consistency among Attitude Components*. <https://cir.nii.ac.jp/crid/1570572699710312064>
- Sadeghi, G., & Rezaei. (2018). Investigating the effect of social capital on the tendency to migrate from Iran. *Bi-Quarterly Journal of Population Policy Research*, 4(2), 83-108.
- Sadrarhami, N. (2015). Investigating the relationship between socio-economic status and migration in Arak city. International Conference on Research in Behavioral and Social Sciences.
- Saidi, S. (2023). Return migration and reintegration challenges: lived experience of expert returnees via Iranian universities. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 25(4), 97-120. <https://www.sid.ir/paper/68000/en>
- Seifzadeh Golpayegani, H. (2009). Relative Deprivation in Society and Voting to Political Factions. *Political Quarterly*, 39(3), -3. https://jppq.ut.ac.ir/article_20190_en.html
- Seyed, M. (2004). A look at the brain drain phenomenon. *Culture-Communication Studies*, 17(8), 81-98.
- Shahabadi, S., Sadeghi, M., & Chayani. (2022). The effect of types of capital on elite migration in selected oil-exporting countries. *Quarterly Scientific Research Journal of Quantitative Economics*, 19(3), 155-180. https://pajoooheshnameh.itsr.ir/article_246914_en.html?lang=fa
- Straubhaar, T. (2000). *Internationale Migration-Gehen oder Bleiben: Wieso gehen wenige und bleiben die meisten?* HWWA Discussion Paper. <https://www.econstor.eu/handle/10419/19440>
- Unesco Institute for Statistics. (2020). *IIF*.
- Vedadhir, A., & Eshraghi, S. (2023). Attitude toward migrate abroad in Iranian medical community: a qualitative study. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 25(2), 23-42. <https://www.sid.ir/paper/68063/en>
- Veisi, F., Salmani, M., Rezvani, M. R., & Pourtaheri, M. (2016). Analysis of the role of spatial-spatial factors in seasonal migration of rural labor to the city. Case study: Sarvabad County. *Human Settlement Planning Studies*, 11(37), 21-40.
- Yousefnejad, M., Dadres, H., & Doostdar-Fashtke, R. (2016). Analysis of the spatial and spatial consequences of rural migration to the city of Rasht after the Islamic Revolution. First National Conference on Geographical Sciences.
- Zanowiak, K., & Buckley, C. (2006). *Caring Networks of NGOs*. Latin American Network Information Center. <https://repositories.lib.utexas.edu/bitstreams/a436a658-f7f9-4a04-bd27-b1952664c2ea/download>
- Zare, B., & Lotfi, M. (2013). Investigating social factors affecting social mobility in Kermanshah city. *Iranian Social Issues*, 4(1).